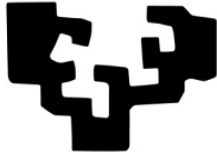

eman ta zabal zazu

Universidad
del País Vasco

Euskal Herriko
Unibertsitatea

HEZKUNTZA
ETA KIROL
FAKULTATEA
FACULTAD
DE EDUCACIÓN
Y DEPORTE

HERIOTZA NOLA LANDU ETA EMOZIOAK NOLA KUDEATU LH-N

GRADU AMAIERAKO LANA
(Lehen Hezkuntzako Gradua)

Egilea: Alvarez Beitia, Aritz.

Zuzendaria: Rodriguez Fernandez, Arantzazu.

2022/23 Ikasturtea

LABURPENA

Gratu Amaierako Lan honetan, heriotza, dolua eta emozioak lantzen dituen esku-hartze pedagogiko bat proposatzen da eta hau, Lehen Hezkuntzako 4.mailako ikasleei zuzenduta dago. Proposamena aurrera eramateko, berrikuspen bibliografiko bat egin da, eremuan erreferente diren egileen ideiak hartuz. Proposamena curriculumeko edukiekin erlazionatzen den arren, helburu nagusia, ikasleak galera esanguratsu baten aurrean sortzen den dolu-prozesua modu positibo eta osasungarrian landu eta gainditzeko gai izatea da, balizko ondorio negatiboak minimizatuz eta arinduz. Esku-hartzea osatzeko, triptiko bat sortu da, eskolan dolua lantzeko aholkuak ematen dituena.

Bestalde, ikerketa bat ere egin da. Honetan bi inkesta sortu dira, bata Lehen Hezkuntzako ikasle ohiek erantzuteko, eta bestea, irakasleek erantzuteko. Hauen helburu orokorra, doluak eskola inguruan daukan presentzia sakontasunez aztertzea izan da.

Laburbilduz, proposatutako esku-hartzea pentsamenduan eta hausnarketan eta modu parte-hartzaile eta ludiko batean aurrera eramateko sortu da, heriotzaren gaia ikasgelara ahalik eta modu naturalenean sartzeko. Lan honen bidez, hezkuntza-sisteman ere gai honek tokia eduki beharko lukeela erakutsi nahi izan da.

Hitz gakoak: galera, emozio, dolu, heriotza, ikasle, hezkuntza

RESUMEN

En este Trabajo de Fin de Grado se ha realizado un estudio. En él se han creado dos encuestas, una para ser contestada por antiguos alumnos/as de Primaria y otra por el profesorado. El objetivo general de las mismas ha sido analizar en profundidad la presencia del duelo en el entorno escolar.

Por otro lado, también se propone una intervención sobre la muerte, el duelo y las emociones dirigida al alumnado de 4º de Primaria. Para llevar a cabo la propuesta se ha realizado una revisión bibliográfica tomando ideas de autores referentes en el ámbito. Aunque la propuesta se relaciona con los contenidos curriculares, el objetivo principal es que el alumnado sea capaz de trabajar y superar de forma positiva y saludable el proceso de duelo ante una pérdida significativa, minimizando y mitigando los posibles efectos

negativos. La intervención se completa con la creación de un tríptico que ofrece consejos para trabajar el duelo en la escuela.

En definitiva, se pretende que la intervención propuesta se realice de forma participativa y lúdica, a partir del pensamiento y la reflexión, con el fin de explorar de la forma más natural posible el tema de la muerte en el aula. Este trabajo trata de mostrar que el tema de la muerte también debe posicionarse dentro del sistema educativo.

Palabras clave: pérdida, emociones, duelo, muerte, alumno, educación.

AURKIBIDEA

1. SARRERA	5
2. JUSTIFIKAZIOA	7
3. MARKO TEORIKOA	8
1. Heriotza eta dolua	8
1.1 Doluaren eredu teoriko ezberdinak (etapetatik atazetara)	8
2. Dolu motak	10
3. Dolua Lehen Hezkuntzan	12
3.1 Heriotza LH-ko umeentzat (nola ulertzen dute LH-ko umeek heriotza) (Ezaugarriak)	12
3.2 Doluaren lanketa hezkuntzan-Dolua 6-12 urteko haurretan: eskolaren papera	14
4. Seinaleak LHko ikasle batek dolua ez duela ondo gainditzen	18
5. Lehen Hezkuntzako errekursoak dolua lantzeko	19
4. IKERKETA	21
4.1 Metodoa	21
4.2 Emaitzak	23
5. PROPOSAMEN DIDAKTIKOA	27
1. Metodologia	27
2. Testuingurua	29
3. Proposamen didaktikoaren helburuak	30
4. Konpetentziak	32
5. Edukiak	32
6. Saioak	34
- Saio prebentiboak	34
- Saio paliatiboak	44
7. Ebaluazioa	48
6. EZTABAIDA	48
7. BIBLIOGRAFIA /ERREFERENTZIAK	51
8. ERANSKINAK	53
1. Eranskina	53
2. Eranskina	56
3. Eranskina	59
4. Eranskina	61
5. Eranskina	65

1. SARRERA

Doluaren eta heriotzaren gaia oso garrantzitsua da hezkuntzan, pertsona guztiei eragiten baitie beren bizitzako uneraren batean. Hala ere, Espainiako Haur eta Lehen Hezkuntzako curriculumaren eta hezkuntza-legediaren azterketa sakona egin ondoren, doluaren gaia ia erabat saihesten dela ondorioztatu da. Ikusten dugu dolua ia ez dela lantzen ikasgeletan, eta ikastetxe guztietan landu behar dela pentsatzen dugu (Aguilar et. al. 2021), hezkuntzaren oinarriaren zati izango den zeharkako gai gisa, ikastetxe partikular bakoitzaren balioak, kultura eta sinesmenak alde batera utzita (De la Herrán et al., 2000).

Horregatik, gradu amaierako lan honetan ikerketa bat egin da. Bertan, bi galdetegi erantzun dira. Hauen helburua, heriotzaren gaia sakontasunez aztertzea izan da. Inkesta hauen helburua, alde batetik, urteak igaro ahala hezkuntza sistemak edota bertan parte hartzen duten indibiduoak heriotzarekin edota honek sortzen duen emozio desberdinekin zer nolako jarrera izan duten aztertzea izan da. Bestalde, indibiduo hauek, gaur egun, doluarekin lotutako gaien inguruan zer pentsatzen duten jakitea.

Ikerketaz gain, eta hortik deribatuta, esku-hartze pedagogiko bat proposatzen da, gelako doluari, heriotzari eta emozioei heltzeko. Irakasleek gai horiek modu egoki eta eraginkorrean landu ahal izateko tresnak eta baliabideak ematea da helburua, haurren garapen emozionala eta kognitiboa kontuan hartuta.

Hitz gakoak: dolua, heriotza, hezkuntza, emozioak, ikasgela

INTRODUCCIÓN

El tema del duelo y la muerte es muy importante en la educación, ya que afecta a todas las personas en algún momento de su vida. Sin embargo, tras un exhaustivo análisis del currículo y de la legislación educativa de la Educación Infantil y Primaria española, se ha llegado a la conclusión de que el tema del duelo se elude casi por completo. Vemos que el duelo apenas se trabaja en las aulas y pensamos que debe trabajarse en todos los centros (Aguilar et. al. 2021) como un tema transversal que formará parte de la base de la educación, al margen de los valores, la cultura y las creencias de cada centro particular (De la Herrán et al., 2000).

Por eso, en este trabajo de fin de grado se ha hecho un estudio. En él se han respondido dos cuestionarios. El propósito de las mismas ha sido analizar en profundidad el tema de la

muerte. El objetivo de estas encuestas ha sido, por un lado, analizar con el paso de los años la actitud del sistema educativo o de los individuos que participan en él con la muerte o con las diferentes emociones que ésta genera. Por otro lado, saber qué piensan estos individuos en la actualidad sobre temas relacionados con el duelo.

Además de la investigación, y derivado de ella, se propone una intervención pedagógica para abordar el duelo en el aula, la muerte y las emociones. Se trata de proporcionar herramientas y recursos para que el profesorado pueda trabajar estos temas de forma adecuada y eficaz, teniendo en cuenta el desarrollo emocional y cognitivo de los niños y niñas.

Palabras clave: duelo, muerte, educación, emociones, aula

ENTRANCE

The issue of mourning and death is very important in education, because it affects all people at some point in their lives. However, after a thorough examination of the curriculum and the educational legislation of the Spanish Children and Primary Education, it has been concluded that the issue of mourning is almost entirely avoided. We see that mourning is hardly dealt with in classrooms, and we believe that it should be dealt with in all schools (Aguilar et al. 2021) as a cross-cutting issue that will form part of the basis of education, regardless of the values, culture and beliefs of each particular school (De la Herrán et al., 2000).

That is why an investigation has been carried out into this end of grade work. Two questionnaires have been answered. The questionnaires were aimed towards studying the subject of death in depth. The purpose of these surveys has been, on the one hand, to examine the attitude of the education system over the years, or of the individuals involved in it, to death or the different emotions it causes. On the other hand, to know what these individuals now think of matters connected with mourning.

In addition to the research and derived from it, a pedagogical intervention is proposed to address grief, death and emotions in the classroom. The objective is to provide teachers with tools and resources to enable them to work on these issues in an appropriate and effective manner, taking into account their emotional and cognitive development.

Key words: mourning, death, education, emotions, classroom

2. JUSTIFIKAZIOA

Gradu Amaierako Lan hau Lehen Hezkuntzako ikasleekin heriotza eta dolua ikasgelan nola lantzeari eta emozioak nola kudeatzeari buruzkoa da. Heriotza gure bizitzaren parte da, beraz, eskolak bizitzarako hezten gaituen bezala heriotzarako ere hezi behar gaitu.

Hala ere, hezkuntza-curriculuma eta ikastetxeetako hezkuntza-proiektuak begiratzen baditugu, heriotza eta haren pedagogiari buruzko ezer ez da ageri bertan. Gainera, irakasle eta familia askok ez dakite nola jokatu hurrekin galera bat gertatzen denean. Hauek gaiarekiko deseroso sentitzen dira eta, ondorioz, hurrei ezin dizkie egoerari aurre egiteko behar dituzten baliabideak eman, hauek ere ez baitaude horretarako prestatuta.

Horregatik, funtsezkoa da gaia aztertzea. Gaia sakontasun gehiagorekin aztertzeko, ikerketa bat egin da. Ikerketa aurrera eramateko bi inkesta sortu dira. Hauen xedea, esan bezala, heriotzaren gaia, lehen hezkuntzako gelan, sakontasun gehiagorekin aztertzea izan da. Ikerketaz gain, ikasgelan heriotza eta dolua nola landu aztertuko duen proposamen bat egin da, beste irakasle batzuk orientatzeko eta ikasleengan dolu-prozesu bat eragin dezaketen egoerei erantzuteko asmoarekin. Esku-hartze pedagogiko honen helburu nagusia ikasleek dolu-prozesua ezagutzen eta/edo gainditzen lagunduko duten jardueren proposamena garatzea da. Jarduera guztiak haurraren adinari eta Lehen Hezkuntzako zikloari egokituta egongo dira.

Garrantzitsua da emozioak ikasgelan lantzea. Alde batetik, heriotza gelan gerta daitekeen egoera bat izan daiteke; ikasleen aiton-amona, ezagun bat, irakasle bat, etab. hil daiteke eta irasleek edota eskolak berak ez dakite gehienetan egoera honi aurre egiten. Bestalde, eskola, hurrek denbora gehien igarotzen duten gunea da eta horrekin batera, irakaslea eta gelakideak bizilagun garrantzitsuak dira. Hori dela eta, ikasgelan konfidantzazko giroa sortzea oso garrantzitsua da. Horretarako, komunikazioa, enpatia, entzute aktiboa eta bestelako arloak jorratu beharko lirateke gelan. Hau egoki lantzea lortzen bada, ikasleentzat espazio seguru bat sortuko da ikasgelan eta edozein emozio, arazo eta egoera kontatzeko prest egongo dira. Ikasleak hauek kontatzeko prest badaude, irakasleak hauei laguntzeko aukera izango du.

3. MARKO TEORIKOA

1. Heriotza eta dolua

Bizitza egoera, erronka, poz eta galera multzo bat da; mantendu ahal izateko etengabeko egokitzapena eskatzen duen prozesu dinamikoa, hain zuzen ere (Tapia Torres eta Ulloa Castillo, 2017). Heriotza gizaki ororen halabeharrezko patua da, izaki bizidun guztien bizitzako etapa bat, bizi-prozesuaren berezko horizontea osatzen duena (Oviedo Soto et. al, 2009). Bisquerra-ren (2011) hitzetan, galera hau esanguratsua eta garrantzitsua denean (heriotzak eragindakoa), gertakizuna sufritu dutenen bizitzaren jarraikortasuna errotik mozten da eta burmuinak denbora bat behar du egoera berriari aurre egiteko. Denbora honi dolua deritzo.

Dolua, latinezko dolusetik (mina) norbaiten edo zerbaiten galerari ematen zaion erantzun hunkigarria da (Cabodevilla, 2007). Dolua harreman afektibo bat hausten denean sufrimendu eta atsekabe moduan agertzen den erreakzio emozionala eta portaerarena da. Era berean, lotura afektiboa hausten denean sortzen den emozio eta portaera erreakzioa da, sufrimendu eta atsekabe moduan garatzen dena (Dávalos et. al, 2008).

1.1 Doluaren eredu teoriko ezberdinak (etapetatik atazetara)

Doluaren faseak

Elisabeth Kübler-Ross-en (1969) arabera, honako hauek dira doluaren faseak :

- 1) Ukapen fasea: Defentsa mekanismo bat da. Bertan, dolu egoeran dagoen pertsonak egoera baztertzeko joera du, eta ukapena ere gerta daiteke. Talka-egoera handiago edo txikiago bat gertatzen da, non arrazoitzeko gaitasuna murriztuta dagoen. Fase hau iraupen laburrekoa izan ohi da.
- 2) Haserrearen fasea: etapa honetan, haserre- eta amorrú-sentimenduak dira bereizgarri, gertakariak atzeraezinak direla ziur egotearen aurrean. Askotan errudunak edo erantzuleak ere bilatzen dira, haserrea inguruko pertsonengana proiektatu ahal izateko.
- 3) Negoziazioaren fasea: etapa honen ezaugarria dolu-egoeran dagoen pertsonak hartzen duen fantasiatzko ideia da, galera hori gertatu ez dela edo aldatu daitekeela uste dute.

- 4) Depresio-fasea: fase honetan tristura sakon naturala agertzen da estimatutako pertsona bat galtzen denean. Pertsona batzuk beren inguruetik isolatu daitezke eta galdu duten pertsonarik gabe bizitzen jarraitzeko pizgarririk ez dutela pentsa dezakete.
- 5) Onarpen-fasea: etapa horretan onartzen da estimatutako pertsonaren heriotza, eta hura gabe bizitzen ikasten da. Une horretara irits daiteke, galeraren mina gutxituz doalako denborarekin. Etapa honetan poza eta plazera esperimentatzeko gaitasunera itzultzen da, eta astiro normaltasunera itzultzen da.

Egileak dioenez, etapa horiek, oro har, identifikatutako ordenan egiten dira eta gizaki guztiek erabiltzen dituzte, nahiz eta ezin dugun ahaztu pertsonak izaki bakarrak garela, eta guztiak ez direla etapa berdinetatik igarotzen modu berean, ezta iraupen berarekin ere, baliteke etapa batean egotea, eta berriro ere lehengora itzuli behar izatea. Kübler-Ross (1969).

Kübler-Ross-ek etapak horrela aurkezten baditu ere, badaude ikertzaile asko heriotzaren inguruko emozioak etapa bereizgarrietan agertzen ez direla argudiatzen dutenak. Haien esanetan dolu prozesua "errusiar mendi" baten modukoa da, emozioak bat-batekotasun batean agertzen dira eta zaila da hasiera bat eta amaiera bat zehaztea (Cantero García, 2013, 431. or.).

Hala ere, dolu prozesua guztiz naturala eta beharrezkoa bada ere, badaude pertsona batzuk ez dutenak prozesua jarraitzen eta faseetako batean blokeatuta gelditzen direnak; pertsona hauek laguntza behar izango dute haien dolu prozesua garatzeko (Sanz Andrea, 2018).

W. Worden-en Atzak(zereginak)

Cortina-ren hitzetan, komeni da kontuan hartzea W. Worden-en orientazioa, nahiago baitu "dolu-prozesuko zereginak" aipatzea. Faseen kontzeptuak pertsona izaki pasibotzat hartzen du, eta zereginen ikuspegiak, berriz, nolabaiteko indar-sentsazioa eta ekintza hartzeko gaitasuna ematen dizkio. Honako hauek dira lau zeregin espezifikokoak, eta adierazten du ez dela beharrezkoa ezarritako ordenari jarraitzea:

1. Pertsona estimatuaren heriotza onartzeko eta itzuliko ez dela onartzeko gai izan denean. Erritualak oso lagungarriak dira lehen etapa honetan.

2. Galeragatik pena eta mina sentitu denean. Prozesua blokeatu egingo da sufrimendua ukatzen bada edo emozioak adierazteko eta lantzeko aukerarik ez badago.

3. Pertsona hildakoa gabe bere mundura egokitu ahal izan denean. Normalean, hildakoak lehen garatzen zituen trebetasun eta rol berriak bereganatzea esan nahi du.

4. Pertsonak bere bizitza berregin dezakeenean. Pertsona ez da iraganean bizi, orainean baizik, eta etorkizunerako itxaropen batzuk ditu.

Azkenik, Wordenek dio prozesua amaitzen dela dueluko lau zereginak bete direnean. Erreferentzia-puntu bat izan daiteke hildako pertsonarengan pentsa dezakeenean, min handirik sentitu gabe, eta bere emozioak gainerako inguruetara zabal ditzakeenean.

2. Dolu motak

Dolu patologikoaren edo ez patologikoaren ezaugarri nagusia erreakzio emozionalaren intentsitatea eta iraupena izango dira. Beraz, esan daiteke dolu arrunt bat dagoela eta beste bat patologikoa, intentsitatearen eta iraupenaren arabera. Badirudi haurtzaro goiztiarrean pertsona indibidualak izateko estimulurik eta laguntzarik jaso ez duten pertsonak, gero askatzeko zailtasunak dituztela, eusteko (aferrarse) joera dutela, eta, horregatik, hain zaila zaie dolua egitea (Cabodevilla, 2007).

Cabodevilla-ren esanetan hauek dira dolu mota ohikoenak:

Aurretiazko dolua. Dolu mota honetan, senideak dagoeneko hasi du galeraren mina nahiz eta oraindik ez den galera gertatu. Epe laburrean ezinbestean gertatuko den galera aurreratzeko modu bat da. Dolu-mota hori nahiko ohikoa da maite den pertsona terminaltasun-egoeran dagoenean, nahiz hau oraindik ez den hil. Iritsiko denari egokitzeko modu bat da.

Dolu kronikoa. Deudoa minari itsatsita bezala geratzen da, hau urteetan arrastaka eraman dezakeelarik, askotan etsipen sentimendu gogor batekin batera. Pertsona ez da gai bere bizitza berregiteko, etengabeko oroitzapenek xurgatzen dute, eta bere bizitza osoa hildakoaren inguruan dabil, hildakoaren aurkako iraintzat hartuz nolabaiteko normaltasuna berrezartzea.

Dolu izoztua edo atzeratua. Dolu inhibitua edo geroratua ere esaten zaio. Doluaren hasierako faseetan maitatua hiltzeagatik afektazio- edo min-zantzurik ematen ez duten pertsonengan aurkezten da. Deudoan enbotamendu afektiboaren luzapen moduko bat ezartzen da, emozioak adierazteko zailtasunarekin. Dolu izoztuan, deudoei (senideei) kostatzen egiten zaie galeraren aurrean erreakzionatzea.

Dolu mozorrotua. Pertsonak zailtasunak eta sufrimendua eragiten dizkieten sintomak (somatizazioak) eta jokabidea izaten ditu, baina ez ditu lotzen maite duen pertsonaren galerarekin. Dolu-mota honetan, deudoak maiz jotzen du disfunzio organiko desberdinak dituzten medikuengana, baina isildu egiten da berriki izandako galera, ez baitu horrekin lotzen.

Gehiegizko dolua. Euforikoa ere deitzen zaio. Dolu mota honek hiru forma har ditzake.

- Dolu-erreakzio bizia du ezaugarri. Kasu honetan, kultur adierazpenei adi egon beharko dugu, haiekin ez nahasteko.
- Heriotzaren errealitatea ukatuz eta, beraz, hildako pertsonak bizirik jarraitzen duelako sententzioari eutsiz.
- Pertsona hil egin dela aitortuz, hau deudoaren onurarako gertatu dela adieraziz.

Zalantzazko dolua (anbigua). Galera anbigua antsietate handiena eragiten duena da, argitu gabe baitago. Bi galera anbiguo mota daude. Lehenengoan, hildakoek pertsona jakin bat fisikoki ez dagoela baina psikologikoki presente dagoela uste dute, ez baita segurua bizirik edo hilik dagoen, gorpua ez baita aurkitu. Dolu anbiguo mota hori maiz agertzen da mota desberdinetako hondamendietan eta desagerpenak gertatzen direnean.

Bigarren galera-mota anbiguan, deudoak pertsona fisikoki presente ikusten du, baina ez psikologikoki. Oso ohikoa da demenzia oso aurreratuak dituzten edo garuneko kaltea jasan duten eta egoera begetatibo iraunkorrean dauden pertsonetan.

Dolu normala. Ohikoena da, eta pertsonaren dimentsio guztietako bizipenak ditu ezaugarri:

- Zorabioa eta harridura galeraren aurrean.
- Mina eta ondoeza.
- Ahultasun-sententzioa.
- Gosea, pisua eta loa galtzea.
- Kontzentratzeko zailtasuna.
- Errua, amorrua.
- Ukatze-uneak.

- Hildakoarekiko ilusioak eta haluzinazioak.
- Hildakoarekiko identifikazioa.

3. Dolua Lehen Hezkuntzan

Haurrak bizi duen egoera ez ulertzeak antsietatea eta beldurra eragin ditzake, eta, horrekin batera, baliabide emozionalik ez izatea aldaketei aurre egiteko. Gertakari horien aurrean, eskolak eta ikastetxeak lehenetsuneko eta arreta goiztiarreko kate-maila izan daitezke, heriotzaren kontzeptua hezkuntzan txertatzeari dagokionez.(Santiesteban et. al, 2019).

3.1 Heriotza LH-ko umeentzat (nola ulertzen dute LH-ko umeek heriotza) (Ezaugarriak)

Cortinak (2016) dio haurrak gai direla galera baten ondoren inguruan gertatzen diren aldaketez ohartzeko, eta pertsona esanguratsuen heriotzaz jabetzen direla. Haur eta nerabe guztiek egiten dute dolua, haien zatitua estimatua eta esanguratsua den izaki bat galdu ondoren. Helduengan dolua ez bezalako ezaugarri bereziak ditu.

Ikasleek ulertu eta galerari esanahi bat eman behar diote. Familiaren dolu-prozesuetan sartzea ere behar dute, eta ez baztertzea, babesteko asmoz. Ikasleek gertatu denari buruzko informazioa jaso behar dute, eta informazio hori beren bilakaera-unera eta gaitasun kognitibo eta emozionaletara egokitu behar dute. Era berean, bere zalantzak, beldurrak edo emozioak adierazteko adinako dedikazioa jaso behar dute. Haurrek agur esan behar dute eta dolua lagunduta pasatu. Funtsezkoa da senideak hurbil egotea, emozioak partekatzeak aukera izan dezaten. Bizipen komun horrek izugarri lagunduko du doluari hitzak jartzen eta emozioak eta sentimenduak birkokatzen. Hileta-erritoetan parte hartzeak izugarri laguntzen die ikasleei gizartearen babesa eta besarkada jasotzen, galeraren errealitatea denbora eta espazio batean kokatzeko aukera emateaz gain.

Haurtzaroan eta nerabezaroan bizi izandako dolu-prozesuetan, berebiziko garrantzia du inguruneak eta hark eskain ditzakeen laguntza- eta baliabide-gaitasunak: doluan ulertzea, eustea eta laguntzea funtsezkoa da, heriotzaren bizipenak ez dituelako zaugarri uzten eta haien garapenean kalte egiten dielako. Beren mundua iragartzeko modukoa eta segurua dela sentitu behar dute, beren errutinak eta ordutegiak mantenduz. Mundu ezagun eta lasaia eskainiko duen figura egonkor eta esanguratsua izan behar dute beti. Hazi ahala, zer gertatzen den galde dezakete, edo ahaidearen absentiari edo gure aldatzeari erreferentzia

egin. Garrantzitsua da modu errazean azaltzea zer gertatu den eta zergatik sentitzen garen horrela. Ikasleek ulertu eta hitzak jarri behar dizkiote hautematen dutenari.

Batzuetan, gure ikasleen zenbait adierazpen edo jarduera deigarriak izan daitezke, "ezer gertatu ez balitz bezala". Garrantzitsua da bizitza- eta garapen-espazioaren gaineko kontrol- eta segurtasun-ekintza gisa bizitzea.

Andonegi-ren (2016) hitzetan honela ulertzen dute 6-9 urte bitarteko haurrek heriotza: Adin horretan, lehen hezkuntzako lehen zikloarekin bat datorrenean, atzerazintasun kontzeptua hartu dute. Izaki bizidun guztien bizi-ziklo komunaren berri izateko gai dira, alegia, hura heriotzarekin amaitzen dela eta betiko dela jakiteko gai. Baina oraindik ez dute kausalitatearen kontzeptua erabat eskuratua, eta, beraz, pentsa dezakete heriotza beraiekin zerikusia duen zerbaitek eragin dezakeela eta erru-sentimenduren bat elikatu. Zeremonia eta sinesmen erlijiosoez interesatzen dira, eta horietan parte hartzeko interesa erakuts dezakete.

Etaparen honetako erreakzioen ezaugarri nagusiak beldurra eta heriotzak sortzen dien zaurgarritasun-pertzepzioa dira. Batzuetan, sentimenduak uka ditzakete, axolagabekeria itxura eginez, beren burua babesteko modu gisa; edo errua senti dezakete, haien jokabide txarrak pertsona maitatuaren heriotzan, inguruko pertsonetikiko amorruan eta oldarkortasunean, ondoez fisikoan eta eskola-kontzentrazioaren eta -errendimenduaren murrizketan lagundu ahal izan duela sinesteagatik, suminkortasunarekin eta jokabide atzerakoiekin batera. Batzuetan, hildako helduaren papera har dezakete, familia-egituran zituen zereginak bere gain hartuz, hala nola anai-arrebak edo etxea zaintzea. Emozioak normalizatzea eta erakusteko baimena ematea komeni da, galeraren errealitatea errazago onar dadin. Garrantzitsua da azpimarratzea ez dutela inolako erantzukizunik heriotzan, eta beren adinerako ez dagozkien paperak hartzen ez dituztela ziurtatzea. Hildako pertsona jada presente ez dagoen ingurune batera berregokitzea landuko dugu, gure prestutasuna eta errespetua esplizituki transmitituz, beren emozioak eta esperientziak beren artean partekatu ahal izan ditzaten, bai tailerren, marrazkien, poesien, muralen bidez, bai nahastuta edo noraezean sentitzen direnean laguntza eskatzera animatuz. Hileta-erritualek edo agur kolektiboek helburu horiek errazten dituzte.

Aldiz, 9-12 urte bitarteko haurrek honela ulertzen dute heriotza: Adin horretan, kausalitate eta unibertsaltasun kontzeptuak txertatzen ari dira, haur-nerabeek heriotza bera planteatzen dute eta egun batean edo bestean hil behar dutela onartzen dute, erritualen esanahia

atzeman dezakete, maite duten pertsona nola hil zen uler dezakete, heriotzak familian eta euren eragiten duen eragina uler dezakete eta zalantza espiritualak edo erlijiosoak izan ditzakete.

Erreakzioak helduen erreakzioen antzekoagoak dira, baina oraindik erantzun somatikoak eta jokabidezkoak dira nagusi. Antsietatea, nahasmen orokorra, haserrea, amorrua eta porrot-sentimendua ohiko erantzunak dira. Heriotzak beren bizitza aldatu duela uka dezakete, eta ezer gertatzen ez zaiela esan. Ukapen horrek, geroago, jokabide oldarkorra eta/edo bortitza erakuts dezake. Kosta egiten zaie sentitzen dutena hitzez adieraztea, eta, beraz, garrantzitsua da haien denbora errespetatzea eta hurbilekoak eta eskuragarriak izatea. Beren lagun taldearengandik hurbil egon behar dute. Helduek prest egon behar dute behar dituztenean, beren sentimenduak adierazteko eta, aldi berean, bakarrik egon nahi izatea errespetatzeko aukera eskainiz (Andonegi et al., 2016). Horregatik da garrantzitsua emozioen lanketa egitea. Emozioei izena ematen jakiteak eta nola sentitzen garen identifikatzeak eta azalratzeak lagundu egiten gaitu emozio horiek errazago kudeatzen baitira.

3.2 Doluaren lanketa hezkuntzan-Dolua 6-12 urteko haurretan: eskolaren papera

Gertakizun tragikoen egoerak ahalik eta modu hezitzaile eta gizatiarrean normalizatzeko, beharrezkoa iruditzen zaigu egoera bakoitzera egokitu daitezkeen oinarrizko printzipio batzuetatik abiatzea (Cortina, 2016). Honako hauek dira autoreak proposatutakoak:

1. Koordinazioa: Maila bakoitzeko ordezkari batek, zuzendaritza-taldeko kideren batek eta hezkuntza-orientazioaz arduratuko den pertsonak osatutako lan-batzorde bat sortzea iradokitzen da. Batzorde horrek ikastetxean heriotza gertatuz gero jarraitu beharreko jarduerak pertsonalizatuko ditu, eta ikastetxeko bozeramaile bat eta koordinatzaile bat ezarriko ditu gidaren orientabideak gauzatzeko. Komunikazio-prozesua ere ezarriko da. Batzorde hori dolumin-gutun bat egiteaz arduratuko litzateke, familiarekiko keinu garrantzitsua baita.
2. Begirada eta entzute sentikorra: (Egoeraren ezagutza argia eta zehatza). Nahiz eta helduok gertaera baten aurrean berehalako esku-hartze bat egiteko joera daukagun, ezer baino lehen, gelditu, begiratu, entzun eta egoera bere konplexutasun osoan

ikusi behar dugu, baita inplikaturako pertsona guztiak kontuan hartu ere. Oso garrantzitsua da erabakiak hartu aurretik informazio guztia edukitzea.

Ikastetxeak oinarrizko mezu hau helarazi behar du: Zurekin gaude. Behar duzunerako eta behar duzunean.

Askotan, gertaera baten aurrean esku-hartzeko joera horrek, pausu batzuk ematera bultzatzen digu. Nahiz ta pausu hauek intentzio onekoak izan, batzuetan ez gara konturatzen eta haurren, nerabeen eta familien espazio pertsonala inbaditzen egon gaitzake. Ziurtatu behar dugu haurrek, nerabeek eta familiek badakitela beren eskolan edo institutuan segurtasun eta berotasun emozionaleko giroa aurkituko dutela.

3. Malgutasuna: (egoera partikular bakoitzera egokitzea). Ikasleek aldaketak, galerak eta heriotza, inguruan dituzten pertsona helduen bizimoduak baldintzatuta biziko dituzte. Zorionez, baldintzapen hori erlatiboa da; izan ere, haur edo nerabe gisa, bere naturaltasuna, espiritu ikertzailea eta sormena gordetzen ditu. Eta hemen, gure ikasleengandik ikasi dezakegu.

Haurrarekin edo nerabearekin edo familiarekin ahalik eta ondoen jardun nahi dugu, baina kontuan hartu behar dugu agian ez dagoela modu estandar aplikagarririk.

4. Komunikazioa: (koherentea eta zintzoa). Hitzaren botereaz eta isiltasunaren botereaz jakitea komeni da. Gure kultura hitzetan oinarrituta dago, baina isiltasunak hitzek adina balio komunikatibo edo gehiago dute. Ez diogu tarterik uzten hausnarketa intimoari, barneratzeari eta ez jakiteari. Hiru kontzeptu horiek beldurra eta segurtasunik eza eragiten dute ezjakintasunagatik eta kulturalki irakaskuntzarekin lotuta ez daudelako.

Garrantzitsuena da haurrek eta nerabeek sentitzea ematen diren adierazpen (expresio) emozionalak zintzoak direla. Ikasleekiko komunikazioa zintzoa dela hautematea. Eta batez ere, ikaslea eta bere iritzia kontuan hartzen direla, daukan adina daukala. Horrek giza talde bateko kide izatea ematen dio, funtsezko zutabea bere bizitzako etapa honetan bakarrik egongo ez dela sentitzeko.

Edozein egoera jasangarriagoa da haur batentzat zer gertatzen ari den baldin badaki eta ez badu bere irudimena eta fantasia erabili behar hori ondorioztatzeko. Ez jakiteak segurtasunik gabe, babesik gabe eta jokoz kanpo sentiarazten du.

Ziurtat jotzen dugu ikasleek gaitasun gutxiago dutela egoera zailei aurre egiteko, baina hainbat ikerketak erakusten digute helduek baino baliabide pertsonal gehiago

dituztela tristura eta galera egoerei aurre egiteko, oraina bizitzeko duten gaitasunagatik eta bizitzeko duten gogoagatik.

5. Errespetua: Eskolan edo institutuan heriotza gertatuz gero jarduteko edozein gida garatzeko, ikasleen beharrak, bizipena eta lanketa hartu behar dira kontuan, eta erreferente hori hartu behar da pertsona helduen gida eta ezagutza-iturri gisa. Horrek ondokoa esan nahi du:
 - a. Gure ikasleek hartzen duten edozein erabaki errespetatzea, nahiz eta gu ados ez egon. Beti gogoratzen dugu bere prozesua dela eta gu bideratzeko eta laguntzeko gaudela, eta ez inposatzeko.
 - b. Edozein erabaki hartu aurretik, galera izan duen familiari galdetu.
 - c. Epaitzen dituzten elkarrizketak saihestea, familiei ikastetxearekin informatzeko eta koordinatzeko espazioak eta bideak eskaintzea, jokabide isolatuak gerta ez daitezen.
 - d. Egiten diguten edozein galderari erantzutea, nahiz eta jakin eskatzen ari direna ez dela erantzun logikoa edo arrazionala, baizik eta konplizitatea, egoera hobeto eramaten laguntzen duena.
 - e. Afektu-lagin fisikoez arduratzea: pertsona guztiek ez dute gogo onez jasotzen kontaktu fisikoa besarkada edo musu gisa, eta hori guztiz errespetagarria da. Beti bezala, komeni da jardun aurretik behatzea.
 - f. Heriotza eta dolu egoeretan nabarmenagoa da pertsonak sinesmen erlijiosoak dituen ala ez. Gure sinesmenak -edo horien falta- bigarren mailan geratu behar dira. Orain axola duena da galera jasan duen familiak bere erara egitea.

6. Eskuzabaltasuna: Ezin diogu inori sufrimendua saihestu, baina jasangarriagoa egin dezakegu. Norbaitek sufritzen duenean, bere ondoan egon gaitezke, lagundu, bakarrik ez dagoela sentiarazi. Pertsonak galerak naturaltasunez, kontzientziaz eta afektuz onar baditzakegu, immunitate-sistema emozionala aktibatuko dugu, eta gero eta defentsa gehiago eta min-, tristura- edo galera-sentimenduak kudeatzeko eta integratzeko gaitasun handiagoa dugu.

Hezitzaile eta heldu garen aldetik, berri txar bat komunikatzeko eta oinazean eta sufrimenduan laguntzen ikasteko modua aurkitzeko ardura dugu. Sufrimenduari begiak ixtea norberekoikeria da, tabu sozialak justifikatua eta estalia. Beste pertsonari bere sufrimenduan laguntzea, nahi badu eta behar duen moduan, da eskuzabaltasuna.

7. Inklusibitate normalizatzailea: Haur batek familiako kideren bat galtzen duenean, desberdina izatearen sentimendua izan dezake. Batzuetan urduri jartzen dira berdinekiko gizarte-egoeretan, diskriminatua edo kritikatu izateko beldurrez. Gure ikasleen zati batek, hasieran, nahiago du konfiantzazko helduekin egon ikaskideekin baino. Oso garrantzitsua da berdinek zein helduek normaltasunez harremanak izatea doluari aurre egiten dion pertsonarekin.

Askotan, paradoxikoa dirudien arren, “zurekin gaude eta behar duzunerako hemen egongo gara” tankerako mezua ondo bidali bada, ez dute guk eskaintzen diegun laguntza erabiliko. Izan ere, eskolan edo institutuan pasatzen dute egunaren erdia, nolabait esateko euren bigarren etxea da, eta dena beti bezala jarraitzea nahi dute, etxean dena nahastuta badago, gutxienez leku batean jarraitu baitezakete. Pertsona ulertua, errespetatua eta lagundua sentitzen bada, gaitasun handiagoa izango du egoera mingarria integratzeko.

8. Orainari arreta jartzea: (egunez egun). Orainaldian bizitzaren ideia ona da, baina ez bakarrik galera eta dolu uneetarako, gomendagarria da gure bizitzako edozein etapatarako. Benetan garrantzitsua da gure pentsamenduak behar ez diren larritasun eta kezka askoren kausa diren moduz jabetzea; horrekin lortzen dugun gauza bakarra denbora galtzea da.

9. Jarraipena: (ondoren). Gaur egun bizi dugun abiadurarekin, litekeena da lehen hilabetean pertsonak adi egotea eta gaiarekiko interesa agertzea, baina zaila da interes horri eustea.

Pertsona askorentzat, ez dira lehen hilabeteak mingarrienak, geroago baizik; horregatik, ezinbestekoa da laguntza dosifikatzea.

Ez dugu ahazten pertsona baten galera betiko dela eta, denborak bere zeregina egiten duen arren, horrek ez duela esan nahi absentzia-sentimendua murriztu denik. Gogoan dugu dolu bakoitza desberdina dela, eta ez dagoela eredu finkorik gu sostengatzeko.

Adierazpen emozionala. Adierazpen emozionalak funtsezkoak dira galera bat gertatzen denean eta dolu pertsonala egitean. Haurren adierazpen emozionala helduek espazioa ematean eta emozio horiek legitimatzean datza. Ziurrenik, haurren artean, berdinen artean, zaila da emozioaren intentsitatea denboran areagotuta mantentzea. Aldiz, heldu batek haurrarekiko eta bere sentimenduekiko harrera eta laguntza eskeintzea beharrezkoa da. Kasu horietan, haur edo nerabe baten tutorearen eta irakasleen lana garrantzitsua da.

Ikasle/haur hauek konfiantzazko tutorearengan edo irakaslearengan bere emozioak beldurrik gabe adierazteko leku bat aurkitu behar du. (Aranguren et al., 2019)

Kontuan izan behar dugu haurren adierazpen emozionala ere desberdina dela. Zenbat eta txikiagoak izan, orduan eta ezintasun handiagoa helduok hitzaren bidez adierazten ditugun emozioak hitzez adierazteko. Haurrari gorputzeko adierazpideak eman behar zaizkio, negarretik hasita besterik gabe, eta emozioak adierazten laguntzen duten bitartekotzak: marrazkiak, poemak, abestiak, jolasak eta abar. (Aranguren et al., 2019)

Oinarritzko lau emozioekin lan egin daiteke: beldurra, amorrua, tristura eta alaitasuna (egiaztatu saihestezinak eta beharrezkoak direla, eta garrantzitsua dela horiek identifikatzea eta adieraztea). Erruduntasun-sentimenduarekin ere lan egin daiteke... (Landa et al., 2018)

Ikuspegi didaktiko batetik planteatuta, ikasgelan heriotzaren gaiari heltzeko aukera emango duten hezkuntza-tailerrak diseinatzeak, haurrei kontzeptu hori txikitatik ulertzen lagun diezaiekete eta jolasak, marrazkiak edo dramatizazioak ikasgelan lan egiteko tresna gisa sar daitezke. (Santiesteban et. al, 2019).

4. Seinaleak LHko ikasle batek dolua ez duela ondo gainditzen

Dolua prozesu normala da, ez patologikoa, eta faktore asko sartzen dira dute prozesu horretan: batzuk, mina jasaten duenaren nortasunarekin zerikusia dutenak; beste batzuk, heriotza gertatu den zirkunstantziekin; eta beste batzuk, hildakoarekin zuen harreman motarekin. Batzuetan, faktore horien elkarrekintzak zailtasun eta konplikazio handiagoa eragin diezaieke pertsona batzuei dolua egiteko orduan. Kasu horietan, komenigarria izan daiteke profesional espezializatuengana jotzea (Andonegi et al., 2016).

Dolu normal baten eta dolu konplexu baten arteko aldea ez dago hainbeste haien adierazpenen nolakotasunean, baizik eta haien intentsitatean eta iraupenean; hau da, doluaren agerpenetan, izan fisikoak, emozionalak, kognitiboak edo jokabidezkoak, denbora bat igaro ondoren murrizten ez badira, agian zerbait ondo ez doala pentsa dezakegu.

Langile espezializatuei kontsultatzea, esku-hartzea eta/edo bideratzea gomendatzen da, 6 hilabete edo urtebete arteko epea igaro ondoren honako alerta-zeinu hauetako batzuk mantentzen direnean edo agertzen direnean (Andonegi et al., 2016):

- Denboraldi luze horretan, haurrak galdu egiten du adiskideekiko eta aurretik gustuko zituen jarduerakiko interesa.
- Apatia eta sentiberatasunik eza, gutxieneko edo erabateko adierazpen emozionalik eza galerari dagokionez.
- Dolu, agresibitate edo erruduntasun erreakzio oso biziak, denboran zehar irauten dutenak.
- Tristura sakon luzea, tentsioarekin, nerbioekin, insomnioarekin
- Erregresioak: Bere adinari ez dagokion haurren portaera (pixa egitea, haurtxo batek bezala hitz egitea, janaria eskatzea sarritan) denbora luzez.
- Etsipena, bizitzen ez jarraitzeko gogoia, pentsamendu edo ekintza autolesiboak,...
- Hildakoaren gehiegizko imitazioa, harekin berriz elkartzeko gogoaren adierazpen errepikatuak.
- Aldaketa garrantzitsuak eskola-errendimenduan edo ikastetxera joateari uko egitea. Puntu horretan, kontuan hartu behar da adingabearen errendimendua txikiagoa izan daitekeela hiruhilekoetan edo ikasturteetan ere. Bere ahalbideetatik harago ez exijitzea ere ez litzateke egokia izango. Horri buruzko heziketa eta pedagogia on batek honako irakasleen ekintzak barne hartuko lituzke, hala nola: errespetuzko jarrera, emozioak adierazteko baimena, baita behar duen une jakin batean ikasgelatik irteteko aukera ere, eta, nerabeen kasuan, hurrengo orduan lanean hasteko beta, bizi duenera egokitutako beste aukera batzuk eskaintzea (lanak, aurkezpen partekatua...), eta abar.
- Negoziazioa eta presentzia funtsezkoa da prozesuan, adingabeak babesa eskeintzen dion norbait harekin harremanetan dagoela senti dezan Ikastetxean erreferentziazko heldu seguru batekin harremana izateak lagunduko dio adingabeari doluan.
- Doluan dagoen pertsonak eskatzen duen guztietan.

5. Lehen Hezkuntzako errekurtsioak dolua lantzeko

Lehen Hezkuntzan, hurrek gertatutakoaz pentsatzen, sentitzen eta bizi dutena hitz egin eta adierazi ahal izatea bultzatuko da. Haurrengan isiltasuna ezar daiteke eta, horregatik, giro harkorra eta irekia izateak komunikazioa bultzatzea dezake. Gogoratu behar da heriotzarekin zerikusia duen edozein poesia, esaldi, abesti eta abar lagungarri izan daitezkeela norberaren sentimenduak ezagutzeko eta adierazteko. (Andonegi, 2016)

Bilaketa honetan ez da dolua lantzeko programarik aurkitu. Hala ere, Andonegi (2016) eta beste autore batzuen hitzetan, hauek izan daitezke ikastetxean dola kolektiboa errazten duten jarduerak:

Hasteko, oroimenerako gune komunitario bat sortzea gomendatzen dute, bakoitzak gelditu eta senti dezan. Ekitaldiak edo erritualak modu aktiboan prestatu daitezke, familiarekin lankidetzan eta beti haren baimenarekin. Harremanetarako pertsona arduratuko da horretaz (gutun bateratua, musika...) prestatuko ditu.

Bestalde, ikasgelaren barruan bizipenak eta oroitzapenak adierazteko eta partekatzeo aukera emango da, kandela baten inguruan, edo eskuak zirkulu estu batean lotuta, esaterako. Ikasgelan, modu desberdinetan landuko da heriotzaren gaia.

Idatzizko adierazpenaren bitartez, gutun kolektibo bat egitea edota gutun pertsonala egitea proposatzen da. Kontatu gabe geratu zaien hori kontatzeko gune bat eskeintzeko. Beti positiboki eta pertsona horren oroitzapen maitekorretik. Gutunez gain, bertsoak, poemak edota abestiren baten hitzak idatzi dezakete, hildakoaren bizitzeko historioren bat aipatu daiteke, etab.

Adierazpen artistikoaren bidez, marrazki pertsonalak, muralak, mandalak, etab. sortu daitezke. Horrela, sentimenduak inolako mugarik gabe adierazi daitezke eta hauei izena jarri. Irakasleek emaitzak interpretatu dezaakete, hauek, ikasleen sentimenduak nola dauden ulertzen lagundu dezake. Musikari dagokionez, esan bezala, abesti bat prestatu daiteke, gustuko musika bildu eta entzun, etab. Atal honetan, omenaldirako giroko musika prestatzea edota abesbatza bat antolatzea aholkatzen da. Antzerkia edo mimoaren bitartez, hildakoarekin bizitako kontakizunen bat edo egun horietan bizitako sentimenduei buruzko zerbait antzeztu daiteke. Ikus-entzunezkoaren bidez, argazkiekin, bideoekin eta baita egun hauetako prestaketekin ere bideo-aurkezpen bat egin daiteke, honela, bizitakoa adierazteko eta horri buruz hitz egin ahal izateko gune bat sortu daiteke, bideo hau familiari eman ahal zaio bukaeran.

Bestalde, jarduera-omenaldia planifikatzea iradokitzen da. Normalean hiru egun inguru iraun dezake ez baita komeni denbora asko luzatzea, ezta presaka ixtea ere. Honela deitu daiteke "(hildakoaren izena)-ren astea". Egun horietan egin beharreko ekitaldiak prestatu behar dira, ondorioz, taldearen sormena lantzea aholkatzen da ahalik eta ideia gehien sortzeko antolaketa horretarako. Jarduera fisikoak prestatuko dira, horietan energia eta tentsio handia deskargatuko baitute. Atletismoa, futbola, saskibaloia, trebetasun-probak bizikletekin, sokatira, dantza, etab.

Azkenik, ikaslea bada hildakoa bere pupitrearekin eta bere gauzeekin zer egin pentsatu beharko da. Mural kolektibo bat egitea proposatzen da, berak egindako marrazkiekin. Familia omenaldi horretara gonbidatzea aholkatzen da. Bertan, bere gauzak eta lankideek prestatutakoa emango zaizkie.

4. IKERKETA

Inkesta hauen helburua, alde batetik, urteak igaro ahala hezkuntza sistemak edota bertan parte hartzen duten indibiduok heriotzarekin edota honek sortzen duen emozio desberdinekin zer nolako jarrera izan duten aztertzea izan da. Bestalde, indibiduo hauek, gaur egun, doluarekin lotutako gaien inguruan zer pentsatzen duten jakitea. Horretarako, metodologia bat erabiliko dugu, eta, bertan, parte-hartzaileak, tresnak, datuak biltzeko prozedura eta datuen eta emaitzen analisia deskribatuko ditugu.

4.1 Metodoa

- Parte hartzaileak:

1. Inkesta

Lehen Hezkuntzako irakasleak (oraindik lanean daudenak): 21 pertsonak hartu dute parte inkesta honetan. Horietatik 14 emakumeak izan dira eta 7 gizonezkoak. Bestalde, ondorengo bi taula hauetan, inkesta erantzun dutenen adin-tartea eta irakaskuntzan darameten urte kopurua azaltzen dira:

Adin-tarteak															
22-35				35-50				50-60 edo gehiago				ED/EE			
11	E	G	%	4	E	G	%	6	E	G	%	0	E	G	%
	7	4	52.38		3	1	19.04		5	1	28.57		0	0	0
Zenbat urte daramatzate eskola ematen															
1-15				15-30				30-45 edo gehiago				ED/EE			
11	E	G	%	6	E	G	%	2	E	G	%	2	E	G	%
	7	4	52.38		5	1	28.57		2	0	9.52		0	2	9.52

2. Inkesta

Lehen Hezkuntzako ikasle izandakoak: 93 pertsonak hartu dute parte inkesta honetan. Horietatik 32 gizonak izan dira eta 61 emakumeak. Bestalde, hauek izan dira inkesta erantzun dutenen adin-tarteak:

Adin-tarteak											
16-30				30-55 edo gehiago				ED/EE			
80	E	G	%	13	E	G	%	0	E	G	%
	52	28	86.02		9	4	13.98		0	0	0

- Tresnak

Inkestak ad-hoc eginak dira. Hauek sortzeko, batetik, marko teorikoan azaltzen den teoria eta bestetik, lanean zehar landu nahi diren edukiak hartu dira kontuan. Galdera gehienak itxia dira, test modukoak, baina badaude galdera irekiak ere. Hona hemen inkesta bakoitzaren ezaugarriak:

1. Inkesta: 10 galderaz osatutako inkesta da. Lehen Hezkuntzako irakasleek erantzuteko dago egina. Inkesta honetan, irakasleei ikasgelan heriotzarekin inolako kontakturik izan duten galdetu zaie eta baita honi aurre egiteko gai izan diren ere. Bestalde, heriotzarekin lotutako emozioak ikasgelan lantzen dituzten edo inoiz landu dituzten galdetu da. Doluaren fase desberdinak ezagutzen dituzten, heriotzak ikasgelan beharrezko presentzia duen eta heriotza lantzeko baliabiderik ezagutzen duten galdetu zaie. Azkenik, heriotzarekiko eta honen tratamenduetarako formakuntza beharrezkoa iruditzen zaien galdetu zaie. (1. Eranskina)
2. Inkesta: 10 galderaz dago osatuta inkesta hau. Lehen Hezkuntzako ikasle ohiak erantzuteko sortu da inkesta hau. Ikasle izan zirenean ikasgelan heriotzarekin lotutako emoziorik lantzen zuten eta zeren bidez lantzen zuten galdetu zaie. Momentu hartan hurbileko norbait hil zitzairen eta irakaslearekin hitz egiteko gai izan ziren. Gaia bakarka edo talde handian landu zen jakin nahi izan da eta bakoitzari nola gustatuko zitzaion lantzea galdetu da. Azkenik, dolua eta honekin erlazionatutako emozioak ikasgelan lantzea garrantzitsua den galdetu da eta baita, ikasle izan zirenetik gaur egunera, dolua eta honekin lotutako emozioen lanketaren inguruan aldaketarik egon den ere. (2. Eranskina)

- Prozedura

Google-ko formularioaren bitartez sortu dira inkestak. Formulario honen bitartez, inkesta erraztasunez zabaldu daiteke sare sozial desberdinen bidez. Kasu honetan, inkesta zabaltzeko WhatsApp eta Instagram aplikazioak erabiliz. Inkestak “bola de nieve” prozeduraren bitartez zabaldu dira. Galdeketak pertsona konkretu batzuei bidali zaizkie eta hauek, inguruko norbaiti, horrela zabaltzen joan da.

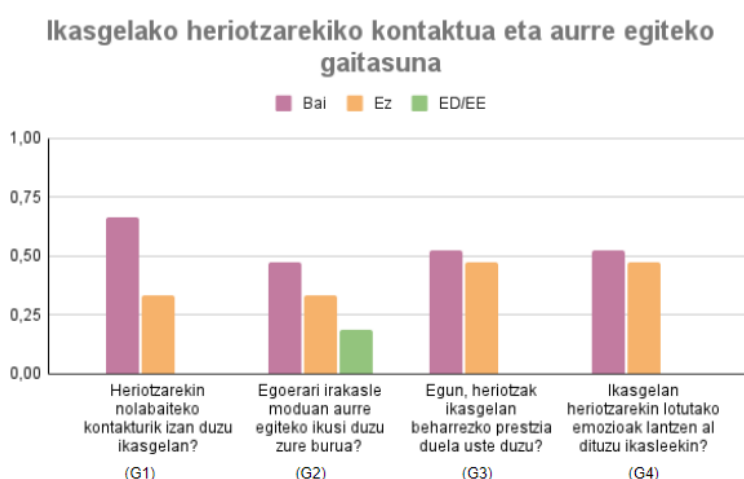
- Analisi estatistikoak

Analisi estatistikoei dagokienez, inkesten erantzunak portzentaien bidez atera dira. Portzentaia horiek Google-ko Kalkulu-Orrian jarri ditut, taula batean. Ondoren, grafikoak sortu dira emaitzak modu bisualean ikusteko.

4.2 Emaitzak

1. Inkesta

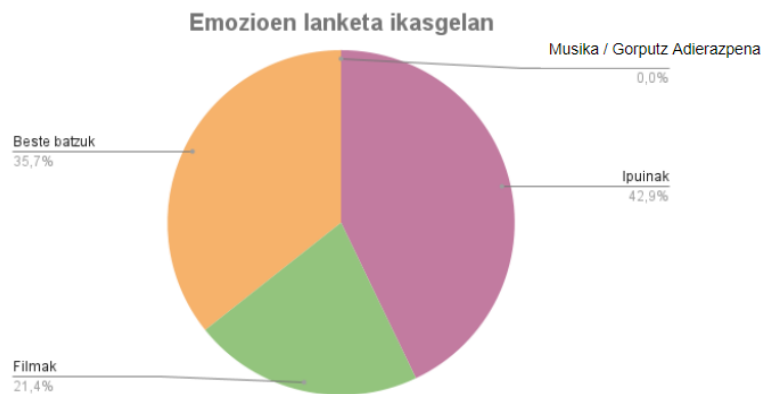
Lehenengo inkestaren emaitzak azalertzeko zeinbat grafiko sortu dira. Grafiko hauetan oinarrituko gara, esan bezala, inkestaren emaitzak ateratzeko eta emaitza horiek bisualki ikusteko.

1.Irudia.Ikasgelako heriotzarekiko kontaktua eta aurre egiteko gaitasuna.

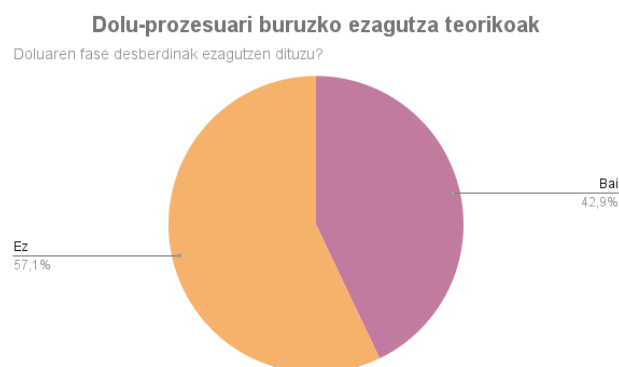
Beraz, aurreko grafikoan oinarrituta, inkesta erantzun dutenen %66.7ak heriotzarekin nolabaiteko kontaktua izan du ikasgelan (G1). Baina soilik %47.6a ikusten da gai egoerari irakasle moduan aurre egiteko (G2).

Bestalde, %47.6ak heriotzarekin lotutako emozioak lantzen ditu ikasgelan (G4) gehienek ipuinen bidez (%42.9), baina badaude filmak (%23.4) eta beste baliabide batzuk (%35.7), jolasak eta formakuntzetan ezagututako material anitzak, esaterako, erabiltzen dituzten irakasleak ere. Ikusi 2.irudia.

2.Irudia. Emozioen lanketa ikasgelan.

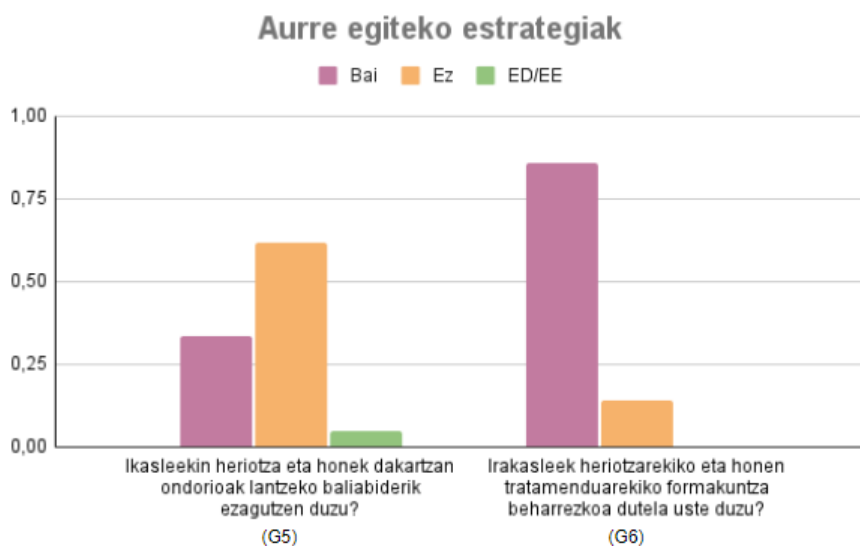
Gainera, inkesta erantzun duten irakasleen %57.1ak ez ditu doluaren fase desberdinak ezagutzen. Ikusi 3. irudia.

3.Irudia. Dolu-prozesuari buruzko ezagutza teorikoak

4.irudiari dagokionez, irakasleen %33.3ak soilik ezagutzen ditu heriotzak eta honek dakartzan ondorioak lantzeko baliabide desberdinak (G5).

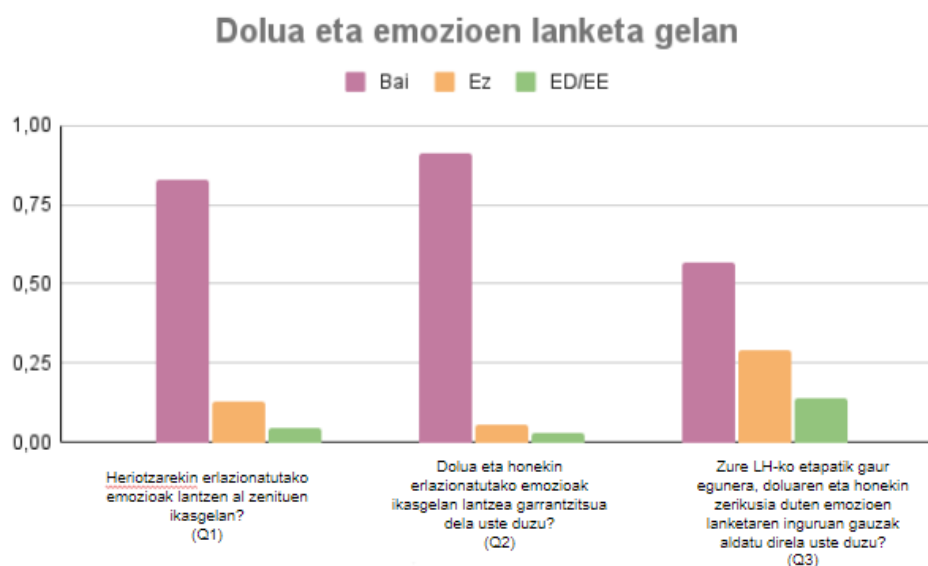
Azkenik, 1.irudira bueltatuz, inkesta erantzun duten irakasleak ez dira ados jartzen ea heriotzak ikasgelan beharrezko presentzia duen edo ez (G3), %47.6ak baiezkoa eta %52.4ak ezezkoa eman baitu, baina, hala ere, ia guztiak ados daude, %85.7a alegia, heriotzarekiko eta honen tratamenduarekiko formakuntza beharrezkoa dela (Q6).

4.Irudia. Aurre egiteko estrategiak

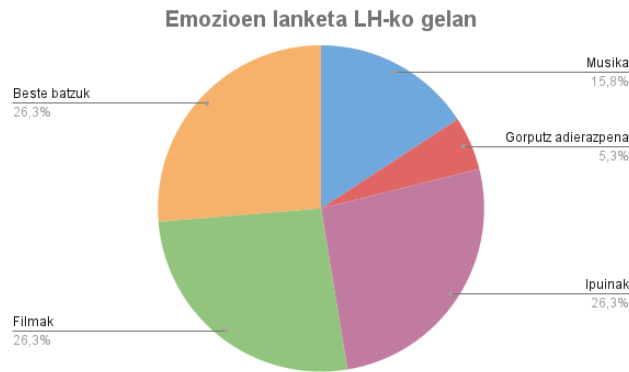
2. Inkesta

Bigarren inkestaren emaitzak azalertzeko ere hainbait grafiko sortu dira. Grafiko horietan oinarrituko gara, esan bezala, inkestaren emaitzak ateratzeko eta emaitza horiek bisualki ikusteko.

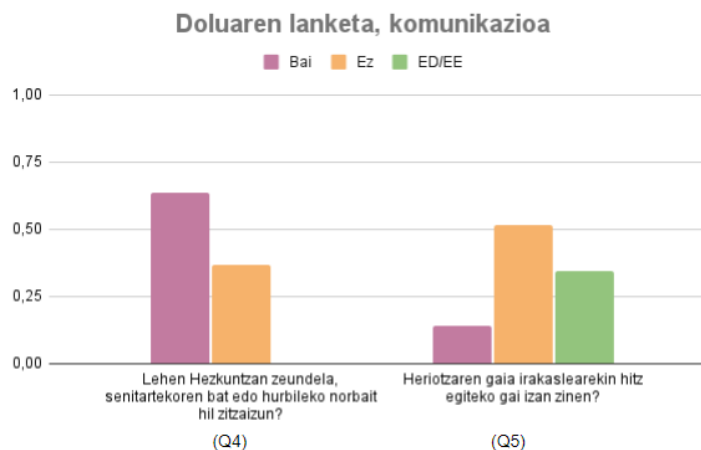
5.Irudia. Dolua eta emozioen lanketa gelan.

Aurreko grafikoan ikusten dugun bezala, lehen hezkuntzako ikasleen %82.8ak ez zituen heriotzarekin lotutako emozioak lantzen ikasgelan (Q1). Lantzen zituztenen artean, ipuinak, filmak eta beste batzuk (%26.3) nabarmentzen dira. Hala ere, esan beharra dago ezin dela zehazki jakin beste batzuk horretan zer den lantzen zena. Ikusi 4.irudia.

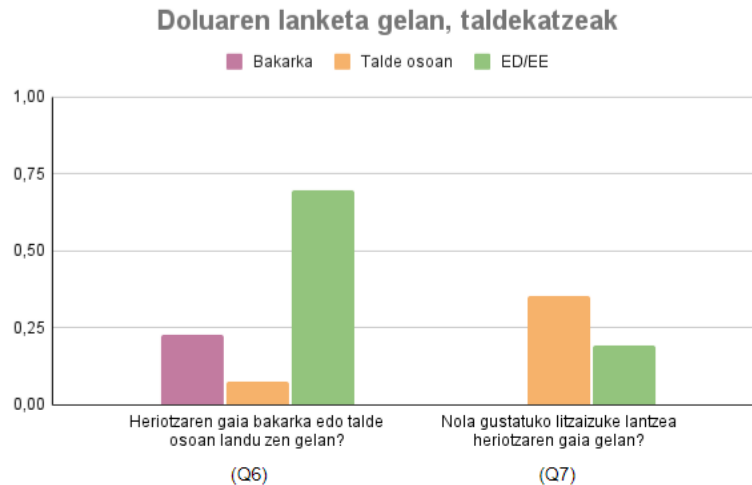
6. Irudia. Emozioen lanketa LH-ko gelan.

Inkesta hau erantzun dutenen %63.4ari norbait hil zitzaion Lehen hezkuntzan zeundela (Q4), baina soilik %14a izan zen gai irakaslearekin hitz egiteko (Q5).

7. Irudia. Doluaren lanketa, komunikazioa.

Gehiengoa gogoratzen ez den arren (%69.9), beheko irudian azaltzen den bezala, generalki bakarka landu zen gaia %22.6 (Q6). Hala ere, iritzi desberdinak daude bakarka edo talde osoan gaia landu nahi den edo ez galdetzerakoan. %45.2ak bakarka nahiko luke gaia lantzea eta %35,5ak taldean (Q7).

8. Irudia. Doluairen lanketa gelan, taldekatzeak.

5. Irudiko grafikora bueltatuz, gehienek, hau da, %91.4ak uste dute garrantzitsua dela dolua eta honekin erlazioatutako emozioak lantzea gelan (Q2), nahiz eta esan bezala, askok landu ez duten.

%57ak uste du bere Lehen hezkuntzako etapetik gaur egunera doluairen eta honekin zerikusia duten emozioen lanketaren inguruan gauzak aldatu direla (Q3). Normaltasun gehiagorekin hartzen dela eta beldur gutxiagorekin, orain edukietaz gain ikasleen sentimenduak kontuan hartzen direla, doluairen inguruko material gehiago dagoela eta metodologiak aldatu direla diote.

5. PROPOSAMEN DIDAKTIKOA

1. Metodologia

Proposamen didaktiko hau ikasketa aktiboan oinarrituko da. Irakaslea ikasleen gidari eta laguntzailea izango da ikasketa prozesu guztian zehar, eta bera arduratuko da ikasleek jardueretan uneoro parte-hartu dezaten. Kasu honetan, familiek ere parte hartuko dute, beraz, edozein zalantza edo galdera izatekotan irakaslea prest egon behar da hauek erantzuteko.

Ikasle bakoitza bere esperientziaz abiatuko da, beraz, ikaskuntza pertsonalizatua lehenetsiko da. Irakasleak ikasleek ebatzi ditzaketen erronkak planteatu eta horiek ebazteko prozesuak jarriko ditu abian, hauen pentsamendu eta hausnarketa gaitasunak martxan jarri. Ikasleen interesak hartuko dira kontuan esku-hartze honetan, ondorioz, aniztasun

egoerak suerta daitezke. Hau ondo kudeatzeko, ikasgelan lankidetzan, empatia eta konfiantzazko giroa sortzea ezinbestekoa izango da.

Edukiei dagokienez, alde batetik, helburu orokorrak lortzeko oinarrizko gaitasunak garatzeko lagungarriak diren edukiak hautatu dira. Bestalde, ikasleen komunikazioa, talde izaera eta emozioak lantzeko edukiak hartu dira kontuan. Ebaluazioa gauzatzeko, oinarrizko gaitasunen lorpen maila behatuko da. Ebaluazio atalean zehazten dira erabiliko diren irizpide eta tresnak.

Espazioa modu dinamikoan antolatuko da, hau da, esku-hartze pedagogikoa gehienbat ikasgelan egingo da, baina jarduera batzuk patioan edota ikastetxeko beste edozein gunetan ere egiteko moldatu daitezke. Beraz, espazioa malgua eta aldatzeko erraza izango da. Ikasleen ekoizpenak agerian jartzeko txoko bat sortuko da. Txoko honen bitartez, ikasle taldearen partaidetza eta kohesioa sustatu nahi da. Prozesua behar bezala bideratzeko, sekuentzia didaktiko bakoitzaren garapenari behar duen denbora eskeiniko zaio. Erabiliko diren baliabideei dagokienez, arbel digitala, eta irakasleak emandako fitxak edota materiala erabiliko da soilik. Saio bakoitzean dago sakonduta erabiliko den materiala.

Ikasleei hurbileko testuinguru batean kokatuko zaie, heriotza eguneroko bizitzari lotutako gaia den aldetik. Jarduera desberdinak eramango dira aurrera: antzerkia, gutunak, solasaldiak, etab. Konpetentziak jarduera hauen bidez landuko dira. Talde zein banakako lana gauzatu beharko dute ikasleek, jardueraren arabera. Hala ere, talde kohesioa, empatia eta komunikazioa landuko dira esku-hartze honetan zehar.

Bestalde, aurretik azaldutako marko teorikoa kontuan hartu da esku-hartze pedagogikoa gauzatzeko. Dolu prozesua gertatzen denean, haurren jarreraren bidez, identifikatu ahal izango dugu, W. Worden-en atazen bidez edo Elisabeth Kübler Ross-en dολουaren faseen bidez ikaslea dολουaren ze puntutan aurkitzen den. Esan bezala, esku-hartze pedagogikoa ikasleen interesetatik abiatutakoa izango da, beraz, aukera edukiko dute galderak egiteko, etab. Hori dela eta, baliagarria izango da Cabodevilla-k azaldutako dolo-mota ezberdinak zeintzuk diren jakitea.

Andonegi (2016)-k azaltzen dituen errekurso batzuk sartu dira unitate programa honetan, dramatizazioa eta musika esaterako. Hauen bidez ikasleen interesa piztea izan da asmoa, modu ludiko baten bidez bakoitzaren emozioak ezagutzeko eta heriotzaren gaiari heltzeko.

Autore berarekin jarraituz, hurrek adin tarte bakoitzean nola ulertzen duten azaltzen du lanaren alderdi teorikoan, honek ikasleak hobeto ulertzen lagun gaitzake.

Azkenik, Cortina-k(2016), marko teorikoan azaldu bezala, heriotza lantzeko oinarrizko printzipio batzuk proposatzen dizkigu esku-hartze pedagogikoa osatzeko erabili direnak. Oinarrizko printzipio hauekin triptiko bat sortu da (3. eranskina), eskolan dolua lantzeko aholkuak ematen dituen eta esku-hartze pedagogikoarekin batera doana.

2. Testuingurua

Esku-hartze pedagogiko hau, Lehen Hezkuntzako bigarren zikloan (10-11 urte) emateko pentsatuta dago. Hala ere, garrantzitsua da haurren adinak gai hori lantzeko gida ez gaitzan, haren ulermena, neurri handi batean, haren heldutasunaren, momentu ebolutiboaren, kontzeptualizatzeko gaitasunaren, bizi-esperientzien, garapen kognitiboaren eta mundu emozionalaren mende egongo baita.

Baita ere, garrantzitsua da, ikasleek sentitzea ematen diren adierazpen emozionalak zintzoak direla, alegia, komunikazioa zintzoa dela. Eta batez ere, bera eta bere iritzia kontuan hartzen direla sentitu behar dute.

Gainera, ikusi dugun bezala, familia gehienentzat gai zaila denez, adin horretako ikasleek heriotzaren kontzeptuari buruzko informazio anitza eta askotarikoa jasoko dute. Beraz, ezinbestekoa izango da taldearen azterketa pertsonalizatua eta indibidualizatua egitea, haurrak heriotzari buruz duen esanahia zein den jakiteko. Malgutasunez jokatu da, egoera partikular bakoitzera egokituz eta begirada eta entzute sentikorra erabiliko dira, egoeraren ezagutza argia eta zehatza egin ahal izateko.

Ikaslea errespetatuko da, hartutako erabakietan bideratu eta lagunduko zaio, epaitu gabe. Laguntza hori dosifikatu beharko da, batzuentzat ez direlako lehenengo hilabeteak mingarrienak, gerokoak baizik eta ondorengo hilabete horietan ere laguntzeko prest agertu behar gara. Eskuzabaltasunez jokatu da, hau da, sufritzen dagoen pertsonaren ondoan egon, lagundu eta bakarrik ez dagoela sentiarazten saiatuko gara. Pertsona ulertua, errespetatua eta lagundua sentitzen bada, gaitasun handiagoa izango du egoera mingarria integratzeko.

Jarduerak modu naturalean egingo dira ikasturte osoan zehar, dagokion ikasturteko ohiko ikasgelako curriculum-arloen bidez, eta beste espazio batzuk erabili ahal izango dira, aukeren eta beharren arabera. Lan-proiektu hau abian jartzeko ezinbestekoa izango da hezkuntza-komunitate osoak gaiari buruzko konpromisoa eta dokumentazioa izatea.

Horretarako, garrantzitsua da irakasleen arteko koordinazioa sustatzea, maila bakoitzeko ordezkari bat, zuzendaritza-taldeko kide bat eta hezkuntza-orientazioaz arduratzen den kide batez osatutako batzorde bat jarriko da abian. Hauek arduratuko dira ikastetxean heriotza gertatuz gero, jarraitu beharreko pausuak zehazten. Edozein erabaki hartu aurretik, familiari abisatuko zaio.

3. Proposamen didaktikoaren helburuak

Helburuen aldetik, 236/2015 dekretuak, abenduaren 22koak, Oinarrizko Hezkuntzaren curriculum zehaztu eta Euskal Autonomia Erkidegoan ezartzen duenak zehazten dituen ondoko helburu hauek landuko dira:

Helburu orokorrak

- Heriotzarekiko beldurra eta balizko dolu patologikoa prebenitzea.
- Galera esanguratsu baten ondoren, ikasleei emozioak ordenatzen eta ulertzen laguntzea.

Helburu espezifikoak

Prebentiboak

- Ikasleek heriotzari buruz dituzten zalantza, pentsakera edota jakinminak azalerraztea.
- Pertsonen heriotza eragin dezaketen zergati desberdinak ezagutzera.
- Heriotzaren inguruko ideia ezberdinak errespetuz eman eta jasotzea.
- Sentimenduak inolako mugarik gabe adierazteko eta identifikatzeko gai izatea.
- Dolua ikuspegi desberdinetatik hausnartzea.
- Heriotza bizitzaren zikloaren fase gisa ulertzen.
- Heriotzaren gaiari buruz naturaltasunez hitz egiteko gai izatea.
- Heriotzari lotutako ezaugarri edo kontzeptu nagusiak ulertzea (unibertsaltasuna, atzerazintasuna, kausalitatea eta funtzionaltasunik eza).
- Bata bestearen egoeran jartzera eta ulertzea (empatia).

- Talde izaera lortzea.
- Emozio ezberdinak ezagutzea eta bereiztea.
- Irudien bidez galera-egoerak barneratzea.
- Heriotza naturalizat eta bizitzaren zatizat ulertzea.
- Irakurtzeko zaletasuna sustatzea.
- Irakurketari buruz hausnartzea eta hitz egitea.
- Bere sentimenduak azalertzeko gai izatea.
- Hiztegi emozionala eskuratzea.
- Emozio propioak eta besteen emozioak identifikatzea.
- Emozioen garrantziaz jabetzea.
- Bakoitzaren jarrera besteengan eragina duela ulertzea.
- Emozio guztiak onargarriak direla ulertzea.
- Haiek dituzten erreakzio emozionalaz jabetzea.

Paliatiboak

- Heriotzaren osteko sentimenduak lantzea.
- Dolu prozesuan garapen bat egon dela ikustea.
- Galera eragiten duten sentimenduetan sakontzea.
- Maite dugun pertsona baten heriotzak eragin dituen sentimenduen adierazpena eta elkarrizketa sustatzea.
- Ideiak eta baliabideak eskaintzea heriotza onartzeko edo dolua gainditzeko.
- Doluaren prozesuaz jabetzea.
- Norberaren sentimenduetan ematen diren aldaketez jabetzea.

Helburu trasbertsalak

- Ikasgelan giro egokia sortzea, bakoitzak dituen bizipen eta sentimenduak askatasunez adierazteko.
- Talde lanean lan egiten ikastea, ikaskideen entzunez eta erabakiak guztien artean hartuz.
- Norberaren sentimenduetan ematen diren aldaketez jabetzea.
- Talde kohesioa lortzea.
- Familia eta eskolaren arteko kohesioa ikustea.
- Banakako eta talde pentsamendua eta hausnarketa sustatzea.
- Enpatia sustatzea eta ikasleen artean konfiantza finkatzea.

4. Konpetentziak

Proposamen honetan, 236/2015 dekretuak, abenduaren 22koak, Oinarrizko Hezkuntzaren curriculuma zehaztu eta Euskal Autonomia Erkidegoan ezartzen duenak zehazten dituen ondoko konpetentzia hauek landuko dira:

Oinarrizko konpetentziak:

- Zeharkakoak:
 - Ikasten eta pentsatzen ikasteko konpetentzia.
 - Elkarbizitzarako konpetentzia.
 - Ekimen eta espiritu ekintzailerako konpetentzia.
 - Norbera izaten ikasteko konpetentzia.

- Diziplina-konpetentziak:
 - Hizkuntza eta Literatura komunikaziorako konpetentzia.
 - Arterako konpetentzia.
 - Konpetentzia motorra.
 - Gizarterako eta herritasunerako konpetentzia.

5. Edukiak

Edukien aldetik, 236/2015 dekretuak, abenduaren 22koak, Oinarrizko Hezkuntzaren curriculuma zehaztu eta Euskal Autonomia Erkidegoan ezartzen duenak zehazten dituen lehenengo zikloko hainbat multzo landuko dira. Ondoko hauek izango dira presentzia gehien izango dutenak:

- Hizkuntza eta Literatura komunikaziorako konpetentzia.
 1. eduki multzoa. Arlo guztietan komunak diren oinarrizko zehar-konpetentziekin lotutako edukiak.
 - Harremanak eta komunikazioa lantzea pertsonekin (enpatia eta asertibitatea).
 - Taldean ikasteko lanetan laguntzea eta elkarlanean aritzea.
 - Norberaren emozioak erregulatzea.
 - Norberaren komunikazioa erregulatzea (hitzezkoa, hitzik gabekoa eta digitala).
 2. eduki multzoa. Ahozko komunikazioa: hitz egitea, entzutea eta elkarrekin solasean jardutea.

- Harreman interpersoneletan nahiz hezkuntza-esparruan sortu ohi diren komunikazio egoeretan parte hartzea eta kooperatzea.
- Ahozko interakzio-egoeretan nagusi diren arauak aintzat hartzea: hitz egiteko txanda, gaiari loturik hitz egiteko mekanismoak, besteen iritziekiko errespetua, kortesia arauak...
- 3. eduki multzoa. Idatzizko komunikazioa: irakurtzea eta idaztea.
 - Idatzizko testuen ekoizpen-prozesuan zenbait estrategia erabiltzea eta transferitzea.
- Arterako konpetentzia.
 1. eduki multzoa. Arlo guztietan komunak diren oinarrizko zehar-konpetentziekin lotutako edukiak.
 3. eduki multzoa. Musika-espresioa, -interpretazioa eta -sormena.
 - Inprobisazioa baliatzea ahotsarekin, musika-tresnekin eta gorputzarekin, musikaestimuluei eta bestelako estimuluei erantzuteko.
 4. eduki multzoa. Erreferente plastiko eta bisualak hautematea, ulertzea eta interpretatzea.
 - Artelanak pertsonen komunikazio-bitartekoak eta kultura-nortasuneko balioak transmititzeko tresnak direla ulertzea eta balioestea.
 5. eduki multzoa. Arte-adierazpen plastiko eta bisualak ekoiztea, espresatzea eta sortzea.
 - Gainerako pertsonen iritziekiko eta lanekiko errespetua eta interesa adieraztea, norberaren ezagutze-prozesuaren parte diren aldetik.
 - Jarrera originala eta berezkoa izatea, eta, artelanak sortzean, modu pertsonal eta autonomoan adieraztea ideiak, sentimenduak eta bizipenak.
- Konpetentzia motorra.
 1. multzoa. Arlo guztietan komunak diren oinarrizko zehar-konpetentziekin lotutako edukiak.
 3. multzoa. Gorputz-adierazpena eta komunikazioa.
 - Gorputzaren, keinuen eta mugimenduaren bidez adieraztea eta komunikatzea emozioak eta sentimenduak.
 - Gorputzaren bidezko komunikazioa dakarten egoeretan parte hartzea eta egoera horiek errespetatzea.

6. Saioak

Ondoren azalduko diren saioak bi zatitan banatuta daude. Lehenengo zatian jarduera prebentiboz osatutako saioak ditugu, hau da, heriotza gertatu baino lehen egitekoak. Sei saio dira eta esan bezala, galera bat gertatu aurretik eramango dira aurrera ikastetxean. Bigarren zatian, aldiz, jarduera paliatiboz osatutako saioak ditugu, heriotza gertatu eta gero egitekoak direnak, alegia. Hauek, hiru saiotan banatzen dira eta heriotza gertatu ondoren martxan jartzeko saioak direnez, ezin daiteke zehazki jakin aurrera eramango diren edo ez.

- Saio prebentiboak

1.SAIOA		
Saioaren izena: Emozioak ezagutzen	Denbora: 2h	Maila: 4. maila
Baliabideak: Koadernoak, arkatza edo boligrafoa, Koloretako Munstroaren liburua eta esaldiak paper batean idatzita.	Espazioa: Saio hau gelan eramango da aurrera.	
<p>Helburuak:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Hiztegi emozionala eskuratzea. - Emozio ezberdinak ezagutzea eta bereiztea. - Emozio propioak eta besteen emozioak identifikatzea. - Emozioen garrantziaz jabetzea. - Bakoitzaren jarrera besteengan eragina duela ulertzea. - Emozio guztiak onargarriak direla ulertzea. - Haiek dituzten erreakzio emozionalak jabetzea. 		
<p>Edukiak:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Taldean ikasteko lanetan laguntzea eta elkarlanean aritzea. - Inprobisazioa baliatzea ahotsarekin, musika-tresnekin eta gorputzarekin, musika estimuluei eta bestelako estimuluei erantzuteko. - Gorputzaren, keinuen eta mugimenduaren bidez adieraztea eta komunikatzea emozioak eta sentimenduak. - Gorputzaren bidezko komunikazioa dakarten egoeretan parte hartzea eta egoera horiek errespetatzea. 		

Deskribapena:

1. Jarduera: Emozioak. Jarduera hau saio bakoitzaren hasieran egingo da eta 15 minutu inguruko iraupena izango du. Ikasleak, irakaslearekin batera, zirkulu batean jarriko dira eta nahi duenak bere gertaeren edota sentimenduen inguruan hitz egiteko aukera izango du gainontzeko ikaskideen aurrean. Ikaskideek hitz egiten dagoen ikaslea errespetuz entzun beharko dute eta haien txanda izan arte itxaron. Hitz egiten dagoen ikasleak arazo bat plazaratuz gero, guztien artean aholkuak eman diezaioke. Bukaeran, bakoitzak bere kuadernotxoan idatzi beharko du bere sentimenduak eta emozioak zeintzuk izan diren, horrela, emozioen eguneroko txiki bat sortuko dute.

2. Jarduera: Irakasleak Anna Llenasen “Koloreetako monstrea” ipuina ozenki irakurriko du eta guztion artean emozioak banaka komentatuko dira.

3. Jarduera: Klasea bi eremutan zatituko da. Bata “ados” eremua izango da, eta bestea “desados” eremua. Irakasleak esaldi batzuk ozenki irakurriko ditu. Esaldi bakoitza irakurri eta gero ikasleak eremu batean kokatu beharko dira. Ondoren, irakasleak ikasleei eremu hori aukeratzearen arrazoiak galdetuko die (eremu ezberdinetan kokatutako ikasleak egotekotan, haien arteko eztabaida sustauko da).

Esaldiak:

- *Triste nagoenean gustatzen zaidan musika jartzeak ez du ezertarako balio.*
- *Lasaitzea erreza da.*
- *Haserre nagoenean oihukatzea eta iraintzea normala da, eta ez dago gaizki.*
- *Haserre edo triste egotean beste norbaitekin hitz egitea hobeto sentitzeko lagungarria da.*
- *Emozio guztiak onargarriak dira.*
- *Triste nagoenean, hoberena pasatzen zaidan arte ezer ez esatea edo egitea da.*
- *Emozioak soilik hitzen bidez adierazi ahal dira.*
- *Haserretzea ondo dago.*
- *Sentitzen dudanaren marrazki bat egitea lasaitzeko baliagarria da.*
- *Emozioak kutsakorak dira, hau da, pozik egoteak besteak pozik egotea eragin dezake.*
- *Haserre egotean gustoko libururen bat irakurtzea lasaitzeko lagungarria da.*
- *Sentitzen dudana idaztea hobe sentitzeko baliagarria da.*
- *Arnasa hartzea eta bakarrik egotea lagungarria da lasaitzeko.*
- *Beldurra izatea ona da.*
- *Kirola egitea (korrika egitea etab.) hobe sentitzeko lagungarria da.*

Lorpen adierazleak:

- Hiztegi emozionala eskuratzeko gai izan da.
- Emozio ezberdinak ezagutu eta bereizten ditu.
- Emozio propioak eta besteen emozioak identifikatzeko gai da.
- Emozioen garrantziaz jabetzen da.
- Bakoitzaren jarrera besteengan eragina duela ulertzen du.
- Emozio guztiak onargarriak direla ulertzen du.
- Bere erreakzio emozionalaz jabetzen da.

Ebaluazioa: Emozioen egunerokoa eta 5.eranskinean azaltzen den ebaluazio-taula erabiliko dira.

2.SAIOA

Saioaren izena: Emozioak kanporatzen

Denbora: 2h

Maila: 4. maila

Baliabideak: Koadernoak eta arkatza edo boligrafoa, sentimendu ezberdinen kartelak, musika ekipoa, mozorroak, zapiak...

Espazioa: Jarduera hau gauzatzeko eskolako gimnasioa espazio egokia izan daiteke.

Helburuak:

- Bere sentimenduak azaleratzeko gai izatea.
- Sentimenduak inolako mugarik gabe adierazteko eta identifikatzeko gai izatea.

Edukiak:

- Taldean ikasteko lanetan laguntzea eta elkarlanean aritzea.
- Inprobisazioa baliatzea ahotsarekin, musika-tresnekin eta gorputzarekin, musika estimuluei eta bestelako estimuluei erantzuteko.
- Gorputzaren, keinuen eta mugimenduaren bidez adieraztea eta komunikatzea emozioak eta sentimenduak.
- Gorputzaren bidezko komunikazioa dakarten egoeretan parte hartzea eta egoera horiek errespetatzea.

Deskribapena:

1.Jarduera: Emozioak. Jarduera hau saio bakoitzaren hasieran egingo da eta 15 minutu inguruko iraupena izango du. Ikasleak, irakaslearekin batera, zirkulu batean jarriko dira eta nahi duenak bere gertaeren edota sentimenduen inguruan hitz egiteko aukera izango

du gainontzeko ikaskideen aurrean. Ikaskideek hitz egiten dagoen ikaslea errespetuz entzun beharko dute eta haien txanda izan arte itxaron. Hitz egiten dagoen ikasleak arazo bat plazaratuz gero, guztien artean aholkuak eman diezaiokete. Bukaeran, bakoitzak bere kuadernotxoan idatzi beharko du bere sentimenduak eta emozioak zeintzuk izan diren, horrela, emozioen eguneroko txiki bat sortuko dute.

2.Jarduera: Nola sentitzen naiz hau entzutean? Irakasleak horman sentimendu desberdinak adierazten dituzten papel zatiak itsatsiko ditu, tristura, alaitasuna, haserrea, beldurra, etab. Ondoren, musika jarriko du eta ikasleek musika horrek transmititzen dien sentimendura joan beharko dute. Ikasleak sentimendu ezberdinetan daudenean irakasleak galderak egingo dizkie, adibidez, zergatik aukeratu duten sentimendu hori abesti horretan, etab.

3.Jarduera: Entzuten dut egiten dut. Ikasleak gela guztian zehar sakabanatuko dira eta oinez egin beharko dute. Irakasleak bitartean musika jarriko du. Ikasleek musika horrek transmititzen dienaren arabera ibili beharko dira. Musika lasaia bada, poliki; musika agudua bada, oin puntetan, etab.

4.Jarduera: Dramatizazioa/Antzerkia. Ikasleak taldetan banatuko dira, 5 edo 6 pertsonako taldeak. Talde bakoitzari papertxo bat emango zaio. Papertxo horretan egoera desberdinak egongo dira eta hauetan, pertsonaia bakoitzak emozio bat irudikatu beharko du. Denbora bat utziko zaio talde bakoitzari antzerki motz bat prestatzeko eta gero, ikaskideen aurrean aurkeztu beharko dute. Antzerkia bukatu ostean, ikaskideek antzerkiko pertsonaia bakoitzaren emozioa zein den asmatu beharko du.

Lorpen adierazleak:

- Bere sentimenduak azaleratzeko gai da.
- Talde lanean aritzeko gai da.
- Ikaskideei entzuteko gai da eta guztien artean erabakitzeko gai dira.
- Sentimenduak inolako mugarik gabe adierazteko gai da.
- Parte hartze aktiboa dauka gelan.
- Sentimenduak identifikatzeko gai da.

Ebaluazioa: Emozioen egunerokoa eta 5.eranskinean azaltzen den ebaluazio-taula erabiliko dira.

3.SAIOA		
Saioaren izena: Aurre ezagutzetatik abiatuz	Denbora: 2h	Maila: 4. maila
Baliabideak: Koadernoak, arkatza edo boligrafoa, etxetik ekarritako zuhaitz genealogikoak, arbela eta klariona.	Espazioa: Saio hau gelan gauzatuko da.	
<p>Helburuak:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ikasleek heriotzari buruz dituzten zalantza, pentsakera edota jakinminak azaleratzea. - Ikasgelan giro egokia sortzea, bakoitzak dituen bizipen eta sentimenduak askatasunez adierazteko. - Pertsonen heriotza eragin dezaketen zegati desberdinak ezagutzea. - Heriotzaren inguruko ideia ezberdinak errespetuz eman eta jasotzea. - Banakako eta talde pentsamendua eta hausnarketa sustatzea. - Heriotzari lotutako ezaugarri edo kontzeptu nagusiak ulertzea (unibertsaltasuna, atzeraezintasuna, kausalitatea eta funtzionaltasunik eza). 		
<p>Edukiak:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Harremanak eta komunikazioa lantzea pertsonekin (empatia eta asertibitatea). - Norberaren komunikazioa erregularzea (hitzezkoa, hitzik gabekoa eta digitala). - Harreman interpersonean nahiz hezkuntza-esparruan sortu ohi diren komunikazio egoeretan parte hartzea eta kooperatzea. - Ahozko interakzio-egoeretan nagusi diren arauak aintzat hartzea: hitz egiteko txanda, gaiari loturik hitz egiteko mekanismoak, besteen iritziekiko errespetua, kortesia arauak... 		
<p>Deskribapena:</p> <p>1.Jarduera: Emozioak. Jarduera hau saio bakoitzaren hasieran egingo da eta 15 minutu inguruko iraupena izango du. Ikasleak, irakaslearekin batera, zirkulu batean jarriko dira eta nahi duenak bere gertaeren edota sentimenduen inguruan hitz egiteko aukera izango du gainontzeko ikaskideen aurrean. Ikaskideek hitz egiten dagoen ikaslea errespetuz entzun beharko dute eta haien txanda izan arte itxaron. Hitz egiten dagoen ikasleak arazo bat plazaratuz gero, guztien artean aholkuak eman diezaioke. Bukaeran, bakoitzak bere kuadernotxoan idatzi beharko du bere sentimenduak eta emozioak zeintzuk izan diren, horrela, emozioen eguneroko txiki bat sortuko dute.</p>		

2.Jarduera: Zuhaitz genealogikoa. Ikasle bakoitzak bere familiko zuhaitz genealogikoa ekarri beharko du gelara. Bere arbasoen loturak eginez; ezkontzak, seme-alabak, heriotzak (eta honen arrazoia), etab. azalduko dituzte zuhaitzean. Ikasle bakoitzak aukera izango du bere zuhaitza azaltzeko eta batez ere, bere arbasoen heriotzaren zergatia azaltzeko. Horrela, heriotza bizitzaren parte dela ulertu ahal izango dute eta hiltzeko modu ezberdinak daudela jakingo dute, heriotzaren gaiari hasiera emanaz.

3.Jarduera: Ideia zaparrada. Heriotzaren gaiari hasiera eman ostean, ikasleek gai honen inguruan dituzten zalantzak, ideiak, pentsakerak eta usteak jasotzeko unea heldu da. Hauetako galdera batzuei erantzuna eman ahal zaie, beste batzuei, aldiz, ikasleek horren inguruan pentsatzeko eta hurrengo saioetan lantzeko aukera aproposa izan daitezke.

Lorpen adierazleak:

- Heriotzari buruzko zalantza, pentsakera edota jakinminak azaleratzeko gai da.
- Jardueran parte hartze aktiboa du.
- Ikasgelan giro egokia sortzen du, gainontzeko ikaskideak errespetatuz.
- Bere bizipen eta sentimenduak askatasunez adierazteko gai da.
- Pertsonen heriotza eragin dezaketen zergati desberdinak ezagutzekogai da.
- Banakako hausnarketa sustatzeko gai da.
- Talde pentsamendua eta hausnarketa sustatzeko gai da.
- Heriotzari lotutako kontzeptu nagusiak ulertzeko gai da.

Ebaluazioa: Emozioen egunerokoa, bakoitzak etxetik ekarri duen zuhaitz genealogikoa eta 5.eranskinean azaltzen den ebaluazio-taula erabiliko dira.

4.SAIOA

Saioaren izena: Ipuin kontaketa

Denbora:1h

Maila:4.maila

Baliabideak: Koaderno,arkatza edo boligrafoa, “La balada del rey la muerte” ipuina.

Espazioa: Saio hau gelan egingo da printzipioz, baina eguraldi ona eginez gero, patioan ere egin daiteke.

Helburuak:

- Heriotza naturalzat eta bizitzaren zatitzat ulertzea.
- Irakurketari buruz hausnartzea eta hitz egitea.
- Irakurtzeko zaletasuna sustatzea.

Edukiak:

- Norberaren komunikazioa erregulatzea hitzekoa, hitzik gabekoa eta digitala).
- Harreman interperersonaletan nahiz hezkuntza-esparruan sortu ohi diren komunikazio-egoeretan parte hartzea eta kooperatzea.
- Ahozko interakzio-eretan nagusi diren arauak aintzat hartzea: hitz egiteko txanda, gaiari loturik hitz egiteko mekanismoak, besteen iritziekiko errespetua...

Deskribapena:

1.Jarduera: Emozioak. Esan bezala, jarduera hau saio bakoitzaren hasieran egingo da eta 15 minutu inguruko iraupena izango du. Ikasleak, irakaslearekin batera, zirkulu batean jarriko dira eta nahi duenak bere gertaeren edota sentimenduen inguruan hitz egiteko aukera izango du gainontzeko ikaskideen aurrean. Ikaskideek hitz egiten dagoen ikaslea errespetuz entzun beharko dute eta haien txanda izan arte itxaron. Hitz egiten dagoen ikasleak arazo bat plazaratuz gero, guztien artean aholkuak eman diezaiekete. Bukaeran, bakoitzak bere kuadernotxoan idatzi beharko du bere sentimenduak eta emozioak zeintzuk izan diren, horrela, emozioen eguneroko txiki bat sortuko dute.

2.Jarduera: Koos Meinderts eta Harrie Jekkers-en liburua irakurriko da, “La balada del rey y la muerte”. Liburu honetan, heriotzarik gabe, bizitza ez dela bizitza ikasten da. Liburua irakurri ondoren, hitz egingo da eta horri buruz hausnartuko da.

Lorpen adierazleak:

- Heriotza naturala dela eta bizitzaren zati bat dela ulertzen du.
- Irakurketari buruz hausnartzeko eta hitz egiteko gai da.

Ebaluazioa: Emozioen egunerokoa eta 5.eranskinean azaltzen den ebaluazio-taula erabiliko dira.

5.SAIOA

Saioaren izena: Film-a

Denbora: 3h

Maila: 4. maila

Baliabideak: Koadernoak, ordenagailua, proiektorea, bozgorailuak, bete beharreko fitxa, boligrafoa.

Espazioa: Saio hau gelan eramango da aurrera.

Helburuak:

- Emozio ezberdinak ezagutzea eta bereiztea.
- Bata bestearen egoeran jartzea eta ulertzea (enpatia).
- Dolua ikuspegi ezberdinetatik hausnartzea.
- Irudien bidez galera-egoerak barneratzea.
- Heriotza bitzitzaren zikloaren fase gisa ulertzea.
- Heriotzaren gaiari buruz naturaltasunez hitz egiteko gai izatea.
- Galera eragiten duten sentimenduetan sakontzea.
- Heriotzarekiko beldurra eta balizko dolu patologikoa prebenitzea.

Edukiak:

- Harremanak eta komunikazioa lantzea pertsonekin (enpatia eta asertibitatea).
- Norberaren emozioak erregulatzea.

Deskribapena:

1.Jarduera: Emozioak. Esan bezala, jarduera hau saio bakoitzaren hasieran egingo da eta 15 minutu inguruko iraupena izango du. Ikasleak, irakaslearekin batera, zirkulu batean jarriko dira eta nahi duenak bere gertaeren edota sentimenduen inguruan hitz egiteko aukera izango du gainontzeko ikaskideen aurrean. Ikaskideek hitz egiten dagoen ikaslea errespetuz entzun beharko dute eta haien txanda izan arte itxaron. Hitz egiten dagoen ikasleak arazo bat plazaratuz gero, guztien artean aholkuak eman diezaiekete. Bukaeran, bakoitzak bere kuadernotxoan idatzi beharko du bere sentimenduak eta emozioak zeintzuk izan diren, horrela, emozioen eguneroko txiki bat sortuko dute.

2.Jarduera. Film-a. Ikasleek emozioak, heriotza eta dolua lantzen duen film bat ikusiko dute. Kasu honetan, "Coco" pelikula ikusiko da. Pelikula honek, kolorez margotzen du normalean iluntasunera baztertutako heriotza. Kultura askotan (gurean barne), norbait hiltzen denean, hilerrri grisetan, jantzi beltzetan eta isiltasunean murgiltzen gara. Pertsona horren bizitza gai tabu bihurtzen da, ez da horretaz hitz egiten eta mina eta deserosotasuna baino ez du sortzen. Cocoren bitartez, bizitza eta heriotza berriro biltzera gonbidatzen gaituzte, eta azken hori maitasunez eta esker onez ospatzera, maite dugun pertsonarekin partekatutako denboragatik. Filmak hildakoen eguneko tradizio mexikarra islatzen du, non aldareak apaintzen diren eta beste mundura abiatu ziren izaki maitatuei eskaintzak eskaintzen zaizkien. Galeraren ikuspegi koloretsua eta bizia ematen digu, eta dolua partekatutako eta adierazitako prozesu gisa aurkezten digu, leku ilun, isil eta bakarti gisa aurkeztu beharrean.

3.Jarduera. Film-aren inguruan hitz egingo da gelan. Pertsonaiak, bakoitzaren pentsamendua, etab. landuko dira.

4.Jarduera. Film-a ikusi eta solasaldia eduki ostean, ikasleek fitxa bat bete beharko dute ulertu dutena ikusteko eta pertsonaiekin enpatizatzen duten edo ez ziurtatzeko. (4. eranskina)

Lorpen adierazleak:

- Film-eko pertsonaien lekuan jartzeko gai da, hau da, pertsonaiekin enpatizatzekeo gai da.
- Pertsonaien sentimenduak indentifikatzeko gai da.
- Film-aren inguruan dituen emozioak eta inpresioak adierazi ditu.
- Heriotza bizitzaren zikloaren fase gisa ulertu du.
- Heriotzaren gaiari buruz naturaltasunez hitz egiteko gai da.
- Galera eragiten duten sentimenduetan sakontzeko gai da
- Heriotzarekiko beldurra eta balizko dolu patologikoa prebenitzeko gai da.

Ebaluazioa: Emozioen egunerokoa, filmari buruz betetako fitxa (4.eranskina) eta 5.eranskinean azaltzen den ebaluazio-taula erabiliko dira.

6.SAIOA

Saioaren izena: Oroitzapenen kutxa

Denbora: 1h

Maila:4.maila

Baliabideak: Koadernoak, kutzak, papera, arkatza/boligrafoa, kartoia, kartulina, margoak, errotulagailuak...

Espazioa: Saio hau gelan eramango da aurrera.

Helburuak:

- Bata bestearen egoeran jartzea eta ulertzea (enpatia).
- Talde izaera lortzea.

Edukiak:

- Norberaren komunikazioa erregulatzea (hitzezkoa, hitzik gabekoa eta digitala).
- Ahozko interakzio-egoeretan nagusi diren arauak aintzat hartzea: hitz egiteko txanda, gaiari loturik hitz egiteko mekanismoak, besteen iritziekiko errespetua, kortesia arauak...

- Idatziko testuen ekoizpen-prozesuan zenbait estrategia erabiltzea eta tranferitzea.
- Artelanak pertsonen komunikazio-bitartekoak eta kultura-nortasuneko balioak transmititzeko tresnak direla ulertzea eta balioestea.
- Gainerako pertsonen iritziekiko eta lanekiko errespetua eta ineresa adieraztea, norberaren ezagutze-prosezuaren parte diren aldetik.
- Jarrera originala eta berezkoa izatea, eta artelanak sortzean, modu pertsonal eta autonomoan adieraztea ideiak, sentimenduak eta bizipenak.

Deskribapena:

1.Jarduera: Emozioak. Esan bezala, jarduera hau saio bakoitzaren hasieran egingo da eta 15 minutu inguruko iraupena izango du. Ikasleak, irakaslearekin batera, zirkulu batean jarriko dira eta nahi duenak bere gertaeren edota sentimenduen inguruan hitz egiteko aukera izango du gainontzeko ikaskideen aurrean. Ikaskideek hitz egiten dagoen ikaslea errespetuz entzun beharko dute eta haien txanda izan arte itxaron. Hitz egiten dagoen ikasleak arazo bat plazaratuz gero, guztien artean aholkuak eman diezaiokete. Bukaeran, bakoitzak bere kuadernotxoan idatzi beharko du bere sentimenduak eta emozioak zeintzuk izan diren, horrela, emozioen eguneroko txiki bat sortuko dute.

2.Jarduera: Ikasle bakoitzak, irakasleak emanda, beste ikaskide baten izena edukiko du papertxo batean idatzita. Bestalde, mahai gainean bakoitzak kutxa bat izango du. Ikasleek, irakasleak emandako papertxo horietan egokitu zaien pertsona horri gutun bat idatzi beharko diote. Gutun hori kasu hipotetiko batean oinarrituta egongo da: egokitu zaien pertsona hiltzear dagoela suposatutako dute eta horretan oinarrituko dira gutuna idazterakoan. Hori egin ostean, bakoitzak gutunaz gain, bestelako marrazki, artelan, etab. sartu ditzake kutxa barruan. Guztiek amaitzen dutenean bakoitzak egin duena azalduko du eta egokitu zaion ikaskideari emango dio kutxa.

Lorpen adierazleak:

- Heriotza onartzen du, eta bizitza bezala existitzen dela onartzen du.
- Bere kideen sentimenduekin empatia sentitzen du, baita bere sentimendu propioekiko ere.
- Taldekideak errespetatzen ditu.

Ebaluazioa: Emozioen egunerokoa, idatziko duten gutuna eta 5.eranskinean azaltzen den ebaluazio-taula erabiliko dira.

- **Saio paliatiboak**

1.SAIOA		
Saioaren izena: Oroitzen	Denbora:2h	Maila: 4.maila
Baliabideak: Koadernoak, papera, arkatza/boligrafoa, koloretako kartulinak, errotulagailuak, kola, guraizeak, argazkiak, objektuak...	Espazioa: Saio hau gelan egingo da.	
<p>Helburuak:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Doluaren prozesuaz jabetzea. - Norberaren sentimenduetan ematen diren aldaketez jabetzea. - Maite dugun pertsona baten heriotzak eragin dituen sentimenduen adierazpena eta elkarrizketa sustatzea. 		
<p>Edukiak:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Norberaren emozioak erregulatzea. - Idatzizko testuen ekoizpen-prozesuan zenbait estrategia erabiltzea eta tranferitzea. - Artelanak pertsonen komunikazio-bitartekoak eta kultura-nortasuneko balioak trasmittitzeko tresnak direla ulertzea eta balioestea. - Gainerako pertsonen iritziekiko eta lanekiko errespetua eta ineresa adieraztea, norberaren ezagutze-prozesuaren parte diren aldetik. - Jarrera originala eta berezkoa izatea, eta artelanak sortzean, modu pertsonal eta autonomoan adieraztea ideiak, sentimenduak eta bizipenak. 		
<p>Deskribapena:</p> <p>1.Jarduera: Emozioak. Jarduera hau saio bakoitzaren hasieran egingo da eta 15 minutu inguruko iraupena izango du. Ikasleak, irakaslearekin batera, zirkulu batean jarriko dira eta nahi duenak bere gertaeren edota sentimenduen inguruan hitz egiteko aukera izango du gainontzeko ikaskideen aurrean. Ikaskideek hitz egiten dagoen ikaslea errespetuz entzun beharko dute eta haien txanda izan arte itxaron. Hitz egiten dagoen ikasleak arazo bat plazaratuz gero, guztien artean aholkuak eman diezaiokete. Bukaeran, bakoitzak bere kuadernotxoan idatzi beharko du bere sentimenduak eta emozioak zeintzuk izan diren, horrela, emozioen eguneroko txiki bat sortuko dute.</p>		

2.Jarduera: Oroitzapen gutuna. Ezagutzen zenuen norbait hil da orain dela gutxi, beraz, ikaskide horri zuzendutako gutun bat idatzi beharko diote ikasleek. Gutun horretan, gauza desberdinak idatzi daitezke, elkarrekin zuten harremana, ikaslea bera nola sentitzen den galeraren ostean, elkarrekin igarotako pasarte esanguratsuren bat, etab. Gutunarekin batera, pertsona horri zuzendutako marrazkiak edota bestelako ofrendak ere gauzatu ditzakete ikasleek.

3.Jarduera:Txoko berezia. Gelan txoko bat sortuko da hildako pertsona horri eskeinia. Bertan, aurreko jardueran idatzitako kartak, egindako marrazkiak, etab. eskegi ahalko dira. Bestalde, ikasleak nahi izanez gero, objektuak gehitzen joan daitezke. Hildakoa irakaslea izango balitz, txoko hau pasiloan edo eskolako beste toki batean jar daiteke.

Lorpen adierazleak:

- Pertsonaren oroitzapenak erabiliz onartzen du galera.
- Jarrera aktiboa du galeraren aurrean.
- Maite dugun pertsona baten heriotzak eragin dituen sentimenduen adierazpena eta elkarrizketa sustatzeko gai da.

Ebaluazioa: Emozioen egunerokoa, ikasle bakoitzak egindako gutuna eta 5.eranskinen azaltzen den ebaluazio-taula erabiliko dira.

2.SAIOA

Saioaren izena: murala

Denbora:2h

Maila: 4.maila

Baliabideak: Pankarta papera, arkatza/boligrafoa, koloretako kartulinak, errotulagailuak, koadernoak, arkatza edo boligrafoa, margoak, pintura, kola, guraizeak, argazkiak, objektuak.

Espazioa: Espazio zabal bat beharko da, ikastetxeko kiroldegia, esaterako.

Helburuak:

- Heriotzaren osteko sentimenduak lantzea.
- Talde kohesioa lortzea.
- Ideiak eta baliabideak eskaintzea heriotza onartzeko edo dolua gainditzeko.

Edukiak:

- Taldean ikasteko lanetan laguntzea eta elkarlanean aritzea.
- Harreman interpertsonaletan nahiz hezkuntza-esparruan sortu ohi diren komunikazio egoeretan parte hartzea eta kooperatzea.
- Idatzizko testuen ekoizpen-prozesuan zenbait estrategia erabiltzea eta tranferitzea.
- Artelanak pertsonen komunikazio-bitartekoak eta kultura-nortasuneko balioak transmititzeko tresnak direla ulertzea eta balioestea.
- Jarrera originala eta berezkoa izatea, eta artelanak sortzean, modu pertsonal eta autonomoan adieraztea ideiak, sentimenduak eta bizipenak.

Deskribapena:

1.Jarduera: Emozioak. Jarduera hau saio bakoitzaren hasieran egingo da eta 15 minutu inguruko iraupena izango du. Ikasleak, irakaslearekin batera, zirkulu batean jarriko dira eta nahi duenak bere gertaeren edota sentimenduen inguruan hitz egiteko aukera izango du gainontzeko ikaskideen aurrean. Ikaskideek hitz egiten dagoen ikaslea errespetuz entzun beharko dute eta haien txanda izan arte itxaron. Hitz egiten dagoen ikasleak arazo bat plazaratuz gero, guztien artean aholkuak eman diezaiokete. Bukaeran, bakoitzak bere kuadernotxoan idatzi beharko du bere sentimenduak eta emozioak zeintzuk izan diren, horrela, emozioen eguneroko txiki bat sortuko dute.

2.Jarduera: Murala. Ikasleek mural handi bat osatu beharko dute irakaslearen laguntzaz. Mural honetan hildako pertsonaren inguruko argazkiak, esaldiak, irudiak, marrazkiak, etab. agertuko dira.

3.Jarduera: Mezua. Ikaskide guztien artean mezu bat osatu beharko dute hildako pertsonan horrenganako sentimendu eta emozio desberdinak adieraziz.

Lorpen adierazleak:

- Talde lanean egoki aritu da, gainontzeko ikaskideak errespetatuz eta ideiak emanez.
- Heriotzaren osteko sentimenduak modu egokian adierazteko gai da.
- Eskeinitako ideiak edo baliabideak baliatu ditu heriotza onartzeko edo dolua gainditzeko.

Ebaluazioa: Emozioen egunerokoa eta 5.eranskinean azaltzen den ebaluazio-taula erabiliko dira.

3.SAIOA		
Saioaren izena: Askatu	Denbora:1h	Maila: 4.maila
Baliabideak: Koadernoak, puxikak, papera, arkatza/boligrafoa.	Espazioa: Saio hau patioan eramango da aurrera.	
<p>Helburuak:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Familia eta eskolaren arteko kohesioa ikustea. - Dolu prozesuan garapen bat egon dela ikustea. 		
<p>Edukiak:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Harremanak eta komunikazioa lantzea pertsonekin (enpatia eta asertibitatea). - Taldean ikasteko lanetan laguntzea eta elkarlanean aritzea. - Norberaren emozioak erregulatzea. - Artelanak pertsonen komunikazio-bitartekoak eta kultura-nortasuneko balioak transmititzeko tresnak direla ulertzea eta balioestea. 		
<p>Deskribapena:</p> <p>1.Jarduera: Emozioak. Esan bezala, jarduera hau saio bakoitzaren hasieran egingo da eta 15 minutu inguruko iraupena izango du. Kasu honetan, patioan bertan egingo denez saioa, patioan bertan egin dezakegu jarduera ere. Ikasleak, irakaslearekin batera, zirkulu batean jarriko dira eta nahi duenak bere gertaeren edota sentimenduen inguruan hitz egiteko aukera izango du gainontzeko ikaskideen aurrean. Ikaskideek hitz egiten dagoen ikaslea errespetuz entzun beharko dute eta haien txanda izan arte itxaron. Hitz egiten dagoen ikasleak arazo bat plazaratuz gero, guztien artean aholkuak eman diezaioke. Bukaeran, bakoitzak bere kuadernotxoan idatzi beharko du bere sentimenduak eta emozioak zeintzuk izan diren, horrela, emozioen eguneroko txiki bat sortuko dute.</p> <p>2.Jarduera: Mezua. Saio hau burutzeko, patiora edota antzeko eskolako espazio batera joango gara. Bertan, aurreko saioetan egindako materiala erabiliko dugu. Bertara, ikaskideak ez ezik, hildakoaren familia, beste ikaskide batzuk, irakasleak, etab. ere joan daitezke. Aurreko saio batean egindako murala zabalduko da, hildako pertsona horren omenez eta ikaskideek guztien artean idatzitako gutun hori irakurriko dute.</p> <p>3.Jarduera: Zerura puxikak. Pankarta zabaldu eta mezua irakurri ostean, omenalditxo horretara bertaratzen den pertsona orok, puxika bat, paper zati bat eta boligrafo bat</p>		

izango du. Paper zati horretan, hildako pertsonaren inguruko zerbait idatzi beharko dute: zure falta sumatzen dut, ez dut zure irribarrea ahaztu, etab. erabili daitezke adibide moduan.

Lorpen adierazleak:

- Bere dolu-prozesuaren garapenaz ohartzen da.
- Emozioak eta sentimenduak adierazten ditu dolu-prozesuan zehar.

Ebaluazioa: Emozioen egunerokoa eta 5.eranskinean azaltzen den ebaluazio-taula erabiliko dira.

7. Ebaluazioa

Esan bezala, hasiera batean “ideia zaparrada” deituriko jardueran, ikasle bakoitzak heriotza edota doluari buruz daukaten iritzia edota pentsamolde desberdinak adieraziko dituzte. Hortaz, ikasle bakoitzaren aurretiazko ezagutzetatik abiatutako ebaluaketa izango da hau.

Esku-hartze pedagogikoko prozesuan zehar, identifikatu diren zailtasunak kontuan hartuko dira, ikasleei baliabideak emateko zailtasun horiek gaindi ditzaten.

Azkenik, esku-hartzearen hasieran aipatutako helburuen lorpen-maila ebaluatuko da. Horretarako, nahiz eta ebaluazioa etengabekoa eta behaketan oinarritutakoa izan, irakasleak, esku-hartzearen bukaeran ebaluazio taula bete beharko du. Bi ebaluazio taula egongo dira, bata saio prebentiboetarako dagokiona eta bestea saio paliatiboetarako dagokiona (5. eranskina). Ebaluazio taulak betetzeko saioetan egindako gutun, fitxa, artelan, eta abarretaz baliatuko da irakaslea.

6. EZTABAIDA

Heriotzaren gaia kultura eta esparru akademiko askotan oraindik tabua bada ere, garrantzitsua da gizabanakoek eta hezitzaileek heriotza eta atsekabea modu osasuntsu, natural eta eraikitzailean eztabaidatzearen garrantzia onartzea eta honi tokia egitea.

Heriotzaren gaia saihestek psikologikoki ahulagoak egiten ditu pertsonak, inoren eta norberaren heriotzari aurre egiteko estrategia egokirik ez egotea erraztuz. (Santiesteban, et. al., 2019). Horregatik errealitatea den bezala azaldu behar diegu ikasleei, betiere bakoitzaren adin-tartera egokituz.

Lanari dagokionez, ezin izan da proposamen didaktiko hau praktikan gauzatu arrazoi ezberdinak direla medio eta horrek nolabaiteko etsipena eragiten du, irakasle guztiek baitakite ikasteko eta hobetzeko praktikan jarri behar dela proposatutakoa, eta hori egiteko aukerak, emaitza-aberastasun handia emango lioke lan honi. Gainera, horrela, etorkizunean esku-hartze pedagogiko hau egin nahiko balitz, hobetzeko alderdiak zeintzuk izango liratekeen jakin daitezke.

Inkestaren parte-hartze tasari buruz hitz egiten badugu, irakasleen galdetegian parte-hartzea ez da oso altua izan. Honen aurrean, erantzun gehiago jasotzeko eta ondorio baliagarriagoak atera ahal izateko, beharrezkoa izango litzateke beste ikerketa-metodo batzuetaz baliatzea. Esaterako, aukera izanez gero, Lehen Hezkuntzako ikastetxe ezberdinetako irakasleekin sakoneko elkarrizketak egitea aproposa suerta daiteke, doluaren lanketaren inguruan duten ikuspegia modu eraginkorrean ezagutu ahal izateko.

Inkesta erantzun duten irakasleen artean heriotzaren inguruko lanketa beharra ikusten duten arren, askok ez dute jaso gaiaren inguruko ezagutza edo baliabiderik. Gainera, badirudi ez direla eskoletan, oro har, heriotzarekin edo horrekin zerikusia duten emozioekin zerikusia duten gaiak jorratzen. Beraz, ondoriozta daiteke ikasgelan gai horri heldu behar zaion arren, ahalegin handiagoa egin behar dela irakasleei behar dituzten baliabideak eta ezagutzak eskaintzeko, hauek eraginkortasunez eragin dezaten.

Gainera, ikastetxeek ingurune irekiagoa eta onartuagoa sortu behar dute gai horiek eztabaidatzeko eta ikasleei hobeto ulertzen eta aurre egiten laguntzeko. Izan ere, beharrezkoa da irakasleak ondo prestatuta egotea, gero ikasleei modu egokian haien jakintzak eta balioak transmititzeko.

Bestalde, inkestari erantzun dioten Lehen Hezkuntzako ikasle ohi gehienek esaten dute garai hartan ez zela inolako edukirik lantzen heriotzari edo lotutako emozioei buruz, oro har, banaka lantzen zela gaia. Horrek iradokitzen du gaiak tabu izaten jarraitzen duela gizartean. Hala ere, orain tabu horri aurre egiteko ahaleginak daude, eta hezitzaile batzuek defendatzen dute heriotzaren gaia eskoletan sartzeari, ikasleei hobeto ulertzen eta heriotzari aurre egiten laguntzeko. Alabaina, gaiak hunkibera izaten jarraitzen du askorentzat, eta lan gehiago egin behar da heriotzari buruzko tabua gainditzeko.

Gainera, oso gutxi izan ziren gai irakaslearekin hitz egiteko eta ikasgelan heriotzaren gaia jorratzeko, garai hartan senideren baten heriotza bizi izan bazuten ere. Hau lantzea eta aldatzea oso garrantzitsua da, horretarako ikasgelan konfiantzazko espazio bat egotea ezinbestekoa da. Irakaslea ikaslearen babesa izan behar da, horrelako une baten aurrean edo beste edozein egoeraren aurrean laguntza eskeintzea izan behar honen helburua.

Beraz, Lehen Hezkuntzako ikasgelan emozio- eta bizitza-gaiei buruz arreta eta eztabaida falta dagoela esan dezakegu, eta uste dut, gai horiei modu irekiagoan eta eraginkorragoan heldu behar zaiela hezkuntzan.

Hala ere, batzuek, haien Lehen Hezkuntzako etapatik gaur egunekora, heriotzaren gaia asko aldatu dela diote. Orain, dolua, heriotza eta honekin lotutako emozioak gehiago lantzen direla diote eta baita ikaslearen sentimenduak eta nahiak gehiago hartzen direla kontuan. Halabaina, oraindik curriculumean ageri ez den gai bat da heriotzarena eta horrenbestez, ikasgela guztietan lantzen ez dena.

Hortaz, garrantzitsua da heriotzari eta horri lotutako emozioei buruzko eztabaida sustatzea hezkuntzan, haurrei hobeto ulertzen eta heriotzari aurre egiten laguntzeko. Gai horiek eskolan eta irakasleekin eztabaidatzean, haurrak ez dira hain isolatuta eta bakarrik sentituko une zail horietan, eta horrek lagundu dezake sarritan heriotzarekin batera gertatzen diren antsietatea eta estresa murrizten. Gainera, heriotzari buruz hitz egiteak haurrei aurre egiteko trebetasun garrantzitsuak irakasten ere lagun diezaieke, eta etorkizunean egoera zailtarako prestatzen lagun diezaieke.

Ikusi dugunez, hezkuntza esparruan ezinbestekoa da emozioen lanketa egitea, heriotza eta dolu prozesuari arreta berezia jarritz. Azken batean, ideiak eta sentimenduak askatasunez adieraztea da helburua, eta, horrez gain, ikasleek gai horri buruz egiten dituzten galderari erantzun diezaieketen informazio erraz eta zehatza ematea. (Santiesteban, et al., 2019).

7. **BIBLIOGRAFIA /ERREFERENTZIAK**

- Aguilar, R. S., Virto, N. B., Martín, S. D., Díaz, M. M., eta Cuadrado, S. R. (2021). Intervención escolar sobre la muerte a partir del currículo español en educación infantil y primaria. *SUMMA. Revista disciplinaria en ciencias económicas y sociales*, 3(2), 1-19.
- Andonegi, I., Ormazabal, T., Pascual, A.M., Rosas, R. eta Ugalde, A. (2016). *Orientaciones para una Actuación Educativa en Procesos de Duelo*. <https://bideginduelo.org/wp-content/uploads/2018/03/guia-duelo-y-escuela-Bidegin.pdf>
- Aranguren, L., Alonso, S., Díaz, E., García, M.D., Alvira, J.M., Arrimados, I., Centeno, L., Méndez, M., Moya, V., Poveda, J., eta Ruiz, J.M. (2019). *Guía para educadores: El duelo en el ámbito escolar*. http://www.cuidarypaliar.es/wp-content/uploads/2019/05/GUIA_DEL_DUELO_para-educadores.pdf
- Bisquerra, R. (2011). *Educación Emocional. Propuestas para educadores y familias*. Bilbo: Desclée de Brower.
- Cabodevilla, I. (2007). Las pérdidas y sus duelos. *Anales del sistema sanitario de Navarra. Gobierno de Navarra*. Departamento de Salud. 30, 163-176. 2022-09- 23an hartuta, hemendik: <http://scielo.isciii.es/pdf/asisna/v30s3/original11.pdf>
- Cantero García, M. F. (2013). La educación para la muerte. Un reto formativo para la sociedad actual. *Psicogente*, 16(30), 424-438.
- Cortina, M. (2016). Guía Y Orientaciones Para La Atención Al Duelo Desde Los Centros Educativos. https://ceice.gva.es/documents/162793785/165324895/180420_GUIA_DOL_REICO_PUB_CAS.pdf/83e31829-b021-4b67-872b-d82f14d426e3
- Dávalos, E. G. M., García, S., Gómez, A. T., Castillo, L., Suárez, S. S. eta Silva, B. M. (2008). El proceso del duelo. Un mecanismo humano para el manejo de las pérdidas

emocionales. *Revista de Especialidades Médico-Quirúrgicas*. 13(1), or. 28-31.
<https://www.redalyc.org/pdf/473/47316103007.pdf>

236/2015 Dekretua, abenduaren 22koa, Oinarrizko Hezkuntzaren curriculumaz zehaztu eta Euskal Autonomia Erkidegoan ezartzen dueña. Euskal Herriko Agintaritzaren Aldizkaria, 9, 2016ko urtarrilaren 15a.

Elisabeth Kübler-Ross. (1969). *Sobre la muerte y los moribundos*. (4^a. Ed) Barcelona. Ediciones Gejalbo, s.a.

Landa, V., Sierra, E., García, J.A. eta Moreno, A. (2018) TALLER: UNA SITUACIÓN DE DUELO EN CLASE. CMB.
<https://www.cop.es/uploads/PDF/TALLER-UNA-SITUACION-DE-DUELO-EN-CLASE.pdf>

Oviedo Soto, S. J., Parra Falcón, F. M. eta Marquina Volcanes, M. (2009). La muerte y el duelo. *Enfermería global*. 15, or. 1-9.
<https://revistas.um.es/eglobal/article/view/50381/48301>

Santiesteban, J. R. G., Chang, J. Z., Porozo, C. H. A., Campoverde, D. A. G., Santillán, M. A. B., eta Palma, P. D. R. C. (2019). Educación emocional. Abordaje del proceso de la muerte en la escuela. *Revista Cubana de Investigaciones Biomédicas*, 37(2).
<http://www.revibiomedica.sld.cu/index.php/ibi/article/view/48/120>

Tapia Torres, I. D. M. C., eta Ulloa Castillo, V. E. (2017). *Factores biosocioculturales que influyen en la actitud de los profesionales de enfermería en la muerte del paciente crítico en la Unidad de Terapia Intermedia y en la Unidad de Cuidados Intensivos*. Instituto Nacional de Enfermedades Neoplásicas.
http://200.121.226.32:8080/bitstream/handle/20.500.12840/793/Isabel_Trabajo_Investigaci%c3%b3n_2017.pdf?sequence=3&isAllowed=

8. ERANSKINAK

1. Eranskina

- 1. Inkestaren galderak:

INKESTA 1 (Irakasleek erantzuteko))

1- Sexua / Sexo

- Emakumea / Mujer
- Gizona / Hombre
- ED/EE / NS/NC

2- Adina / Edad

- 20-35
- 35-50
- 50-60
- 60 edo gehiago/ o más
- ED/EE / NS/NC

3- Zenbat urte daramatzazu irakaskuntzan lanean? / ¿Cuántos años lleva trabajando en la enseñanza?

- 0-15
- 15-30
- 30-45
- 45 edo gehiago / o más
- ED/EE / NS/NC

4- Heriotzarekin nolabaiteko kontakturik izan duzu ikasgelan? / ¿Ha tenido algún tipo de contacto con la muerte en clase?

- Bai / Si
- Ez / No
- ED/EE / NS/NC

5- Aurreko galderaren erantzuna baiezkoa bada, egoerari irakasle moduan aurre egiteko ikusi duzu zure burua? / Si la respuesta a la pregunta anterior es afirmativa, ¿se ha visto para afrontar la situación como profesor?

- Bai / Si
- Ez / No
- ED/EE / NS/NC

6- Egun, heriotzak ikasgelan beharrezko presentzia duela uste duzu? / ¿Cree que la muerte tiene una presencia necesaria en el aula?

- Bai / Si
- Ez / No
- ED/EE / NS/NC

7- Ikasgelan heriotzarekin lotutako emozioak lantzen al dituzu ikasleekin? / ¿Trabajas con los alumnos las emociones relacionadas con la muerte en el aula?

- Bai / Si
- Ez / No
- ED/EE / NS/NC

Horrela bada, zeren bidez: / Si es así, por medio de:

- musika / música
- gorputz adierazpena / expresión corporal
- ipuinak / cuentos
- filmak / películas
- beste batzuk / otros

8- Doluaren fase desberdinak ezagutzen dituzu? / ¿Conoce las diferentes fases del duelo?

- Bai / Si
- Ez / No
- ED/EE / NS/NC

9- Ikasleekin heriotza eta honek dakartzan ondorioak lantzeko baliabiderik ezagutzen duzu?

- Bai / Si
- Ez / No
- ED/EE / NS/NC

Aipatu nahi izatekotan / En caso de querer citarlo:

10- Irakasleek heriotzarekiko eta honen tratamenduarekiko formakuntza beharrezkoa dutela uste duzu? / ¿Cree que los profesores necesitan formación respecto a la muerte y su tratamiento?

- Bai / Si
- Ez / No
- ED/EE / NS/NC

2. Eranskina

- 2. Inkestaren galderak:

INKESTA 2 (Lehen Hezkuntzako ikasle ohiek erantzuteko)

1- Sexua / Sexo

- Emakumea / Mujer
- Gizona / Hombre
- ED/EE / NS/NC

2- Adina / Edad

- 16-30
- 30-45
- 45-55
- 55 edo gehiago / o más
- ED/EE / NS/NC

3- Zenbat urte igaro dira Lehen Hezkuntza egin zenuenetik? / ¿Cuántos años han pasado desde que cursó Educación Primaria?

- 0-10
- 10-25
- 25-40
- 40 edo gehiago / o más
- ED/EE / NS/NC

4- Heriotzarekin erlazionatutako emozioak lantzen al zenituzten ikasgelan? / ¿Trabajabais en clase emociones relacionadas con la muerte?

- Bai / Si
- Ez / No
- ED/EE / NS/NC

Horrela bada, gogoratzen al zara zeren bidez? / Si es así, ¿te acuerdas a través de qué?

- musika / música
- gorputz adierazpena / expresión corporal
- ipuinak / cuentos
- filmak / películas
- beste batzuk / otros

5- Lehen Hezkuntzan zeundela, senitartekoren bat edo hurbileko norbait hil al zitzazun? /
Cuando estabas en Primaria, ¿se te murió algún familiar o alguien cercano?

- Bai / Si
- Ez / No
- ED/EE / NS/NC

6- Aurreko galderaren erantzuna baiezkoa bada, irakaslearekin hitz egiteko gai izan zinen? /
Si la respuesta a la pregunta anterior es afirmativa, ¿fue capaz de hablar con el profesor?

- Bai / Si
- Ez / No
- ED/EE / NS/NC

7- Hori horrela bada, gaia bakarka edota gela osoarekin landu zen? / Si es así, ¿se trató el
tema en solitario o con toda la clase?

- Bakarka / En solitario
- Talde osoan / En todo el grupo
- ED/EE / NS/NC

8- Erantzuna ezezkoa bada, bakarka edo talde osoan lantzea gustatuko litzaizuke? / Si la
respuesta es negativa, ¿te gustaría trabajarla en solitario o en todo el grupo?

- Bakarka / En solitario
- Talde osoan / En todo el grupo
- ED/EE / NS/NC

9- Dolua eta honekin erlazionatutako emozioak ikasgelan lantzea garrantzitsua dela iruditzen al zaizu? / ¿Crees que es importante trabajar el duelo y las emociones relacionadas con él en el aula?

- Bai / Si
- Ez / No
- ED/EE / NS/NC

10- Zure Lehen Hezkuntzako etapatik gaur egunera, doluaren eta honekin zerikusia duten emozioen lanketaren inguruan gauzak aldatu direla uste duzu? / ¿Crees que desde tu etapa de Primaria hasta la actualidad las cosas han cambiado en torno al duelo y al tratamiento de las emociones relacionadas?

- Bai / Si
- Ez / No
- ED/EE / NS/NC

Erantzuna baiezkoa bada, zertan? / En caso afirmativo, ¿en qué?

3. Eranskina

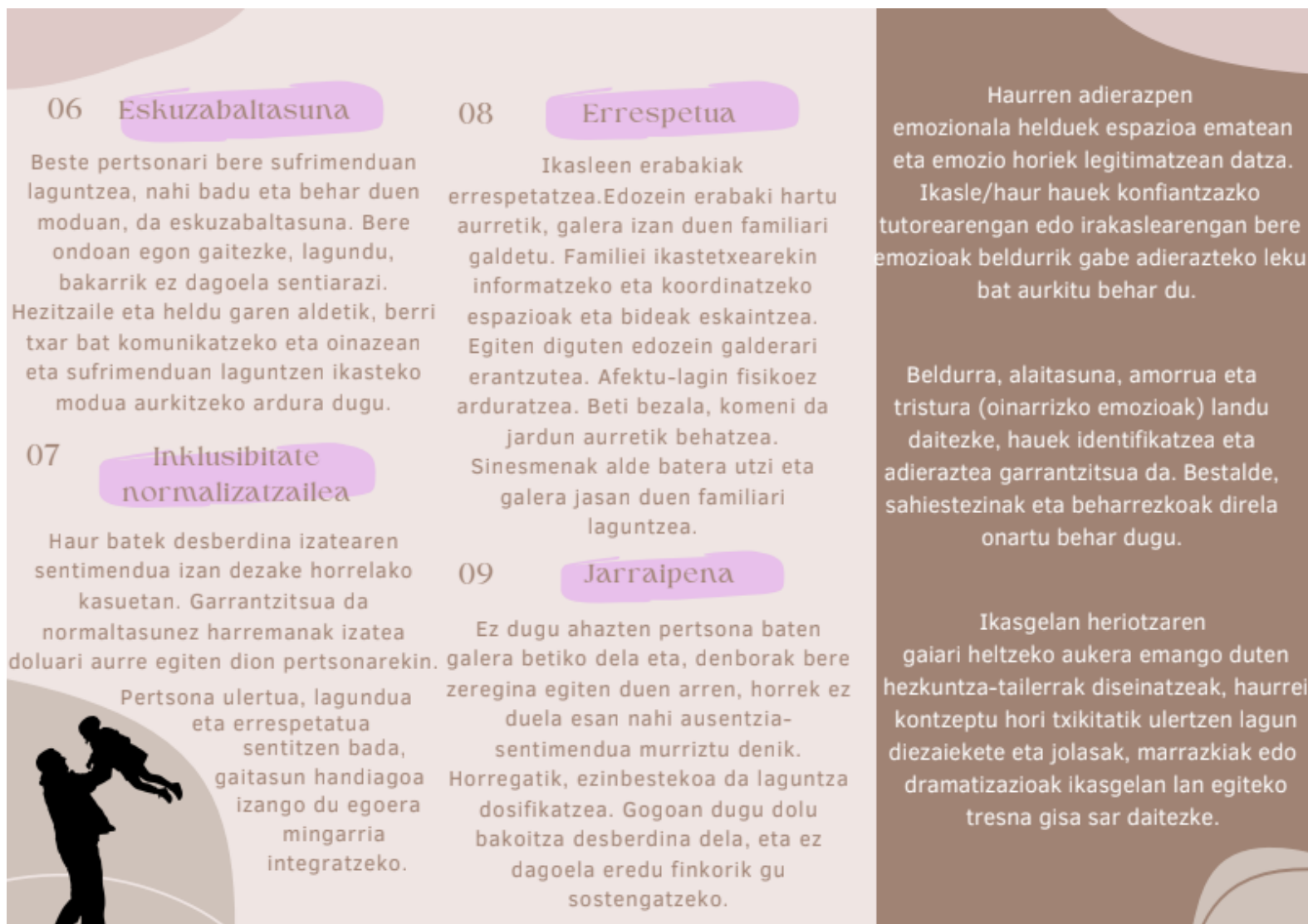
- Triptikoa: Unitate didaktikoa osatzeko irakasleentzako aholkuak

ESKOLAN DOLUA LANTZEKO AHOLKUAK

Eskolan heriotza gertatuz gero jarduteko edozein gida garatzeko, ikasleen beharrak, bizipena eta lanketa hartu behar dira kontuan, eta erreferente hori hartu behar da pertsona helduen gida eta ezagutza-iturri gisa.

Gertakizun tragikoen egoerak ahalik eta modu hezitzaile eta gizatiarrean normalizatzeko, oinarritzko printzipioak:

- 01 Koordinazioa**
Maila bakoitzeko ordezkari batek, zuzendaritza-taldeko kide batek eta hezkuntza-orientazioaz arduratuko den pertsona batek osatutako lan-batzorde bat sortzea iradokitzen da.
- 02 Begirada eta entzute sentikorra**
Egoera bere konplexutasun osoan ikusi. Inplikaturako pertsona guztiak kontuan hartu. Ziurtatu behar dugu haurrek, nerabeek eta familiek badakitela beren eskolan edo institutuan segurtasun eta berotasun emozionaleko giroa aurkituko dutela.
- 03 Orainari arreta jartzea**
Orainaldian bizitzearen ideia gure bizitzako edozein etapatarako. Benetan garrantzitsua da gure pentsamenduak behar ez diren larritasun eta kezka askoren kausa diren moduz jabetzea
- 04 Komunikazioa**
Koherentea eta zintzoa. Hitzaren botereaz eta isiltasunaren botereaz jakitea komeni da. Ikasleari bera eta bere iritzia kontuan hartzen direla sentiaraztea. Edozein egoera jasangarriagoa da haur batentzat zer gertatzen ari den baldin badaki, ez jakiteak segurtasunik gabe, babesik gabe sentiarazten du.
- 05 Malgutasuna**
Egoera partikular bakoitzera egokitzea. Ez dago modu estandar aplikagarriarik. Ikasleek aldaketak, galerak eta heriotza, inguruan dituzten pertsona helduen bizimoduak baldintzatuta biziko dituzte. Zorionez, baldintzapen hori erlatiboa da; izan ere, haur edo nerabe gisa, bere naturaltasuna, espiritu ikertzailea eta sormena gordetzen ditu.

06 Eskuzabaltasuna

Beste pertsonari bere sufrimenduan laguntzea, nahi badu eta behar duen moduan, da eskuzabaltasuna. Bere ondoan egon gaitezke, lagundu, bakarrik ez dagoela sentiarazi. Hezitzaile eta heldu garen aldetik, berri txar bat komunikatzeko eta oinazean eta sufrimenduan laguntzen ikasteko modua aurkitzeko ardura dugu.

07 Inklusibitate normalizatzailea

Haur batek desberdina izatearen sentimendua izan dezake horrelako kasuetan. Garrantzitsua da normaltasunez harremanak izatea doluari aurre egiten dion pertsonarekin.

Pertsona ulertua, lagundua eta errespetatua sentitzen bada, gaitasun handiagoa izango du egoera mingarria integratzeko.

08 Errespetua

Ikasleen erabakiak errespetatzea. Edozein erabaki hartu aurretik, galera izan duen familiari galdetu. Familiei ikastetxearekin informatzeko eta koordinatzeko espazioak eta bideak eskaintzea. Egiten diguten edozein galderari erantzutea. Afektu-lagin fisikoez arduratzea. Beti bezala, komeni da jardun aurretik behatzea. Sinesmenak alde batera utzi eta galera jasan duen familiari laguntzea.

09 Jarraipena

Ez dugu ahazten pertsona baten galera betiko dela eta, denborak bere zeregina egiten duen arren, horrek ez duela esan nahi ausentzia-sentimendua murriztu denik. Horregatik, ezinbestekoa da laguntza dosifikatzea. Gogoan dugu dolu bakoitza desberdina dela, eta ez dagoela eredu finkorik gu sostengatzeko.

Haurren adierazpen emozionala helduek espazioa ematean eta emozio horiek legitimatzean datza. Ikasle/haur hauek konfiantzazko tutorearengan edo irakaslearengan bere emozioak beldurrik gabe adierazteko leku bat aurkitu behar du.

Beldurra, alaitasuna, amorrua eta tristura (oinarrizko emozioak) landu daitezke, hauek identifikatzea eta adieraztea garrantzitsua da. Bestalde, sahiestezinak eta beharrezkoak direla onartu behar dugu.

Ikasgelan heriotzaren gaiari heltzeko aukera emango duten hezkuntza-tailerrak diseinatzeak, hurrei kontzeptu hori txikitatik ulertzen lagun diezaiekete eta jolasak, marrazkiak edo dramatizazioak ikasgelan lan egiteko tresna gisa sar daitezke.

<https://drive.google.com/drive/u/0/folders/1NpDQTyKWXWhSRcHfigH8rYuuKCsm-XbL>

4. Eranskina

- Coco filmaren fitxa

COCO PELIKULAREN FITXA

1- Esan zein den pertsonaia bakoitza:

1.	6.	11.	16.
2.	7.	12.	17.
3.	8.	13.	
4.	9.	14.	
5.	10.	15.	

2. Erantzun galderai:

- Nola deitzen da pelikulako protagonista?
 - Julio
 - Ramon
 - Miguel
- Nola du abizena Miguelen familiak?
 - García
 - Rivera
 - Mendoza

- Nola du izena Miguelen abeslari gustokoenak?
 - Ernesto de la Cruz
 - Antonio de la Cruz
 - Francisco de la Cruz

- Nola hil zen Ernesto de la Cruz?
 - harrapatuta (atropellado)
 - kanpai batek zapalduta
 - hil egin zuten

- Nola du izena Rivera familia bizi den herriak?
 - Santa Ana
 - Santa Clara
 - Santa Cecilia

- Ernesto de la Cruz-en zein abesti da Miguelen gustukoena?
 - Ámame
 - Recuérdame
 - Olvídame

- Nola deitzen da Migueli laguntzen dion txakurra?
 - Artie
 - Santi
 - Dante

- Noren argazkia botatzen du Dantek ofrendatik?
 - Tia Rosita
 - Mama Imelda
 - Papa Julio

- Nor da Miguel ikusi dezakeen bakarria hildakoen mundura igarotzen denean?
 - Dante
 - Mama Coco
 - Amonatxoa

- Zer behar da Migueli bendeinkazioa emateko bizidunen lurraldera itzul dadin?
 - Hildakoen lorearen petalo bat
 - musika
 - alebrije bat

- Zer egin behar du Miguelek Hectorrek Ernesto de la Cruz aurkitzen lagun dezan?
 - Hectorren familia aurkitu eta argazkia eman
 - Hectorren argazkia ofrendan jarri
 - Hectorrekin musika jo

- Zertarako aurkezten da Miguel lehiaketara?
 - Musikagilea dela demostratzeko
 - Bere familiarengandik ezkutatzeke
 - Ernesto de la Cruz-en festara joateko

- Ze abesti jotzen du Miguelek lehiaketan?
 - Recuérdame
 - Un Poco Loco
 - El Mundo Es Mi Familia

- Nork idatzi zituen Ernestok abesten zituen abesti guztiak?
 - Chicharrón
 - Mama Imelda
 - Héctor

- Nola hil zen Hector?
 - Sastakatu
 - Pozoitua
 - Itota

- Nor da Miguelen herenaitona?
 - Ernesto de la Cruz
 - Héctor
 - Chicharrón

- Ze abesti joten zion Hectorrek Cocori txikia zenean?
 - Recuérdame
 - Cuando vuelva a tu lado
 - Te quiero dijiste

- Ze baldintza jartzen diote Migueli bizidunen mundura itzultzeko?
 - Ernestori buruzko egia esatea
 - Musika gehiago ez jotzea
 - Ez diote baldintzarik jartzen

- Zer egiten du Miguelek Cocok bere aita gogorarazteko?
 - Argazkia erakutsi
 - Recuérdame abestia kantatu
 - Hectorren gitarra erakutsi

3- Uste duzu Miguelek ondo egin duela bere ametsak bete nahi izaten? Zergatik?

.....

.....

.....

.....

4- Zer gustatu zaizu gehien pelikula honetatik? Eta zer gutxien?

.....

.....

.....

.....

5. Eranskina

- Ebaluazio taulak

EBALUAZIO ORRIA (saio prebentiboak)				
Ikaslearen izena:				Oharrak
ADIERAZLEAK	0	1	2	
Heriotzari buruzko zalantza, pentsakera edota jakinminak azaleratzeko gai da.				
Jardueran parte hartze aktiboa du.				
Ikasgelan giro egokia sortzen du, gainontzeko ikaskideak errespetatuz.				
Bere bizipen eta sentimenduak askatasunez adierazteko gai da.				
Pertsonen heriotza eragin dezaketen zergati desberdinak ezagutzeko gai da.				
Banakako hausnarketa sustatzeko gai da.				
Talde pentsamendua eta hausnarketa sustatzeko gai da.				
Heriotzari lotutako kontzeptu nagusiak ulertzeko gai da.				
Bere sentimenduak azaleratzeko gai da.				
Talde lanean aritzeko gai da.				
Ikaskideei entzuteko gai da eta guztien artean erabakitzeko gai dira.				
Sentimenduak inolako mugarik gabe adierazteko gai da.				
Parte hartze aktiboa dauka gelan.				
Sentimenduak identifikatzeko gai da.				
Film-eko pertsonaien lekuan jartzeko gai da, hau da,				

pertsonaiekin enpatizatzeko gai da.				
Pertsonaien sentimenduak indentifikatzeko gai da.				
Film-aren inguruan dituen emozioak eta inpresioak adierazi ditu.				
Heriotza bizitzaren zikloaren fase gisa ulertu du.				
Heriotzaren gaiari buruz naturaltasunez hitz egiteko gai da.				
Galera eragiten duten sentimenduetan sakontzeko gai da				
Irakurketari buruz hausnartzeko eta hitz egiteko gai da.				
Heriotza onartzen du, eta bizitza bezala existitzen dela onartzen du.				
Bere kideen sentimenduekin enpatia sentitzen du, baita bere sentimendu propioekiko ere.				
Taldekideak errespetatzen ditu.				
Hiztegi emozionala eskuratzeko gai izan da.				
Heriotza naturala dela eta bizitzaren zati bat dela ulertzen du.				
Bere erreakzio emozionalaz jabetzen da.				
Emozio guztiak onargarriak direla ulertzen du.				
Bakoitzaren jarrerak besteengan eragina duela ulertzen du.				
Emozioen garrantziaz jabetzen da.				
Emozio propioak eta besteen emozioak identifikatzeko gai da.				

Emozio ezberdinak ezagutu eta bereizten ditu.				
---	--	--	--	--

EBALUAZIO ORRIA (saio paliatiboak)				
Ikaslearen izena:				Oharrak
ADIERAZLEAK	0	1	2	
Pertsonaren oroitzapenak erabiliz onartzen du galera.				
Jarrera aktiboa du galeraren aurrean.				
Maite dugun pertsona baten heriotzak eragin dituen sentimenduen adierazpena eta elkarrizketa sustatzeko gai da.				
Talde lanean egoki aritu da, gainontzeko ikaskideak errespetatuz eta ideiak emanez.				
Heriotzaren osteko sentimenduak modu egokian adierazteko gai da.				
Eskeinitako ideiak edo baliabideak baliatu ditu heriotza onartzeko edo dolua gainditzeko.				
Bere dolu-prozesuaren garapenaz ohartzen da.				
Emozioak eta sentimenduak adierazten ditu dolu-prozesuan zehar.				